

Laadukkaat ikääntyneiden palvelut sisältävät taidetta ja kulttuuria

– suositus ikääntyneiden kulttuuripalveluiden Suomen malliksi

Taiteen edistämiskeskus
Centret för konstfrämjande
Arts Promotion Centre Finland

Sisällys

Tiivistelmä	3
Käsitteet	4
Suosituksen taustalla	6
Hyvinvointia kulttuurista ikäihmisille -hankkeet osana kansallista ikäohjelmaa	6
Kulttuurisen vanhustyön kehittäminen	7
Kulttuurihyvinvoinnin tietopohja	7
Suositus Suomen malliksi – työnjako hyvinvointialueilla, kunnissa ja yhdyspinnalla	9
Ikääntyneiden kulttuuripalveluiden kohderyhmät	9
Suomen mallin rakenne ja työnjako	10
HYVINVOINTIALUEET: Kulttuurinen vanhustyö ja kulttuuriset oikeudet	10
KUNTA: Ikäystävällinen kulttuuri ja etsivä kulttuurinen vanhustyö	11
YHDYSPINTA	11
Kohti Suomen mallia – skenaarioita suosituksen toteutumisesta	13
Skenaarioita suosituksen toteutumisesta -tiivistelmä	13
Skenaarioita suosituksen toteutumisesta	14
Toimintamalleja ja hyviä käytäntöjä suosituksen toteuttamiseen	17
Toimintamalleja ja hyviä käytäntöjä hyvinvointialueille	17
Toimintamalleja ja hyviä käytäntöjä kuntiin	19
Toimintamalleja ja hyviä käytäntöjä yhdyspinnalle	20
Loppusanat	23
Lähteet	24
Liitteet	26
Liite 1: Ikääntyneiden kulttuuripalveluiden järjestämistä ohjaavat lait – poiminnat ..	26

Graafinen suunnittelu ja taitto: Elina Johanna Ahonen

Tiivistelmä

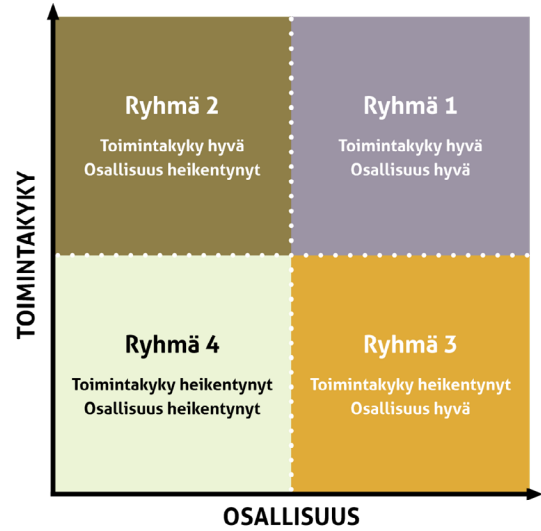
Ikääntyneiden kulttuuripalveluiden ja kulttuurisen vanhustyön kenttä on hyvinvointialueuudistuksen jälkeen muuttunut. Toimijat kaipaavat uudessa tilanteessa selkeyttä, ohjausta ja jatkuvuutta. Tarvitaan malli, jonka mukaan koko ikääntyvien kulttuurihyvinvointitoiminnan kenttä voi toteuttaa omia vastuutaan ja tehdä yhteistyötä.

Suositus Suomen malliksi on työnjako, joka esittää tehtävät ja vastuut kunnille ja hyvinvointialueille sekä yhdyspinnan yhteistyölle. Ikääntyneiden kulttuuripalveluiden yhdyspinnan muodostavat kunnat, hyvinvointialueet ja taiteen ammattilaiset. Yhdyspinnalla toimii myös järjestöjä, joilla on roolinsa kulttuuristen oikeuksien sekä hyvinvoinnin ja terveyden edistämisessä ja palveluiden tuottamisessa. Suositus jakaantuu kahteen teemaan, joista toinen keskittyy kulttuurin avulla tehtävään ennaltaehkäisevään ja etsivään työhön ja toinen ikääntyneiden palveluiden parissa olevien iäkkäiden osallisuuden lisäämiseen ja kulttuuristen oikeuksien toteuttamiseen.

Suomen mallissa hyvinvointialueet vastaavat palveluiden parissa olevien iäkkäiden kulttuuripalveluista. Kulttuurin avulla palveluissa tuetaan iäkkäiden osallisuutta ja toteutetaan kulttuurisia oikeuksia. Kunnat vastaavat ikääntyvien kuntalaisten ennaltaehkäisevistä ja avoimista kulttuuripalveluista sekä etsivästä kulttuurisesta vanhustyöstä. Hyvinvointialueet ja kunnat suunnittelevat yhteistyössä kulttuuripalveluita ja niiden koordinaatiota. Yhdyspinnalla tehdään etsivää työtä, ohjataan ikääntyviä palveluihin sekä toimitaan verkostoissa.

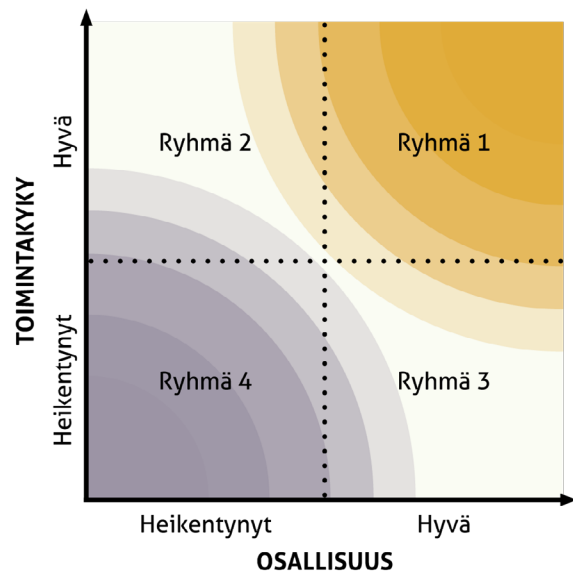
Suomen mallin käyttöönoton avulla on mahdollista toteuttaa yhdyspinnan toimijoiden lakisääteisiä tehtäviä ja ratkaista kulttuurihyvinvointitoiminnan järjestäminen ja rahoittaminen ikääntyneiden palveluissa. Mallin avulla selkeytetään työnjakoa yhdyspinnalla ja saadaan taiteen ja kulttuurin ammattilaisten osaaminen kuntien ja hyvinvointialueiden tueksi.

Laadukkaat ikääntyneiden palvelut sisältävät kulttuuria ja taidetta. Palveluiden tuottamiseksi tarvitaan moniammatillista osaamista. Taiteen ja kulttuurin hyvinvoinnin ammattilaisten työpanosta tarvitaan toteuttamaan hyvinvointia ja osallisuutta lisäävää toimintaa. Suosituksen työnjaolla ja toimenpiteillä palvelut on mahdollista tuottaa tarvelähtöisesti ja kestäväällä tavalla hyvinvointialueilla, kunnissa ja yhdyspinnalla.

Kuvio: Asiakasryhmät toimintakyvyn ja osallisuuden perusteella (Selin & Siponkoski, 2023)

Suomen malli ja rakenne

- **KUNTA** Ikäystävällisten kulttuuripalveluiden kohderyhmä
- **HYVINVOINTIALUE** Kulttuurisen vanhustyön kohderyhmä
- **YHDYSPINTA** Etsivän kulttuurisen vanhustyön kohderyhmä

Kuvio: (Selin & Siponkoski, 2023)

Käsitteet

Arjen kulttuuri

Hyvää arkea, jonka kulttuuriset sisällöt ja merkitykset ovat muotoutuneet osana kunkin ihmisen elämänkaarta. Arjen kulttuuri muotoutuu arjessa ja vuorovaikutussuhteissa. Arjen kulttuuri ja merkitykselliset kokemukset vahvistavat ihmisen identiteettiä ja lähiyhteisöä. Arjen kulttuuri -termiä käytetään kulttuurisessa vanhustyössä, jossa sillä tarkoitetaan esimerkiksi luovuuden huomioimista sekä mahdollisuuksia merkitykselliseen arkeen, kuten omanlaiseen pukeutumiseen ja sisustamiseen, harrastuksiin sekä vuodenkierron mukaisten juhlien viettämiseen. (Rosenlöf & Tähti, n.d.)

Etsivä kulttuurinen vanhustyö (EKV)

Etsivä kulttuurinen vanhustyö edistää ikäihmisten toimintakykyä sekä osallisuutta taiteen ja kulttuurin keinoin. Kohderyhmänä ovat taiteelle ja kulttuurille avoimet yli 65-vuotiaat, jotka tarvitsevat erityistä tukea ja ovat vaarassa passivoitua tai jäädä palveluiden ulkopuolelle. Etsivä kulttuurinen vanhustyö kohdentuu ikäihmisiin, jotka eivät vielä ole vanhuspalveluiden piirissä. Etsivä kulttuurinen vanhustyö on aktiivista ja tavoitteellista uusien asiakasryhmien tunnistamista ja löytämistä sekä kulttuurin ja taiteen äärelle saattamista, palveluihin ohjaamista ja osallistumisen esteiden poistamista. EKV-toimintamallin tavoitteena on lisätä hyvinvointia ja osallisuutta sekä mahdollistaa arvokas elämä ja varmistaa kulttuuristen oikeuksien toteutuminen. (Selin & Siponkoski, 2023.)

Hyvinvointialue

Kunnista ja valtiosta erillinen julkisoikeudellinen yhteisö. Hyvinvointialueen lakisääteisiä tehtäviä ovat sosiaali- ja terveydenhuollon sekä pelastustoimen järjestäminen. Hyvinvointialue voi myös ottaa hoitaakseen alueellaan sen lakisääteisiä tehtäviä tukevia toimenpiteitä. Hyvinvointialueilla on iäkkäiden palveluiden järjestämisvastuu osana sosiaali- ja terveydenhuoltoa. (Valtioneuvosto.)

Ikäystävällinen kulttuuri

Ikäystävällisillä kulttuuripalveluilla tarkoitetaan ikääntyneet huomioivaa tai ikääntyneille kohdennettua kulttuuri- ja taidetoimintaa sekä -palveluja. Toiminta ja palvelut ovat saavutettavia ja esteettömiä, ja niitä tarjotaan henkilöille, jotka eivät pääse itsenäisesti

osallistumaan kulttuuripalveluihin. Ikäystävällinen taide ja kulttuuri ei syrji mitään ikäryhmää, tee oletuksia tai aliarvioi osallistujia iän perusteella. Ikäystävällisistä kulttuuripalveluista viestitään ymmärrettävästi ikääntyneiden käyttämissä viestintäkanavissa. (Rosenlöf & Tähti, n.d.)

Ikääntyminen

Väestön vanhenemista ja ikärakenteen muutosta kuvaava käsite (STM, 2020).

Ikääntynyt väestö

Vanhuuseläkkeeseen oikeuttavassa iässä oleva väestö (FINLEX 28.12.2012/980).

Ikäks

Henkilö, jonka toimintakyky on heikentynyt korkean iän myötä alkaneiden, lisääntyneiden tai pahentuneiden sairauksien tai vammojen vuoksi tai korkeaan ikään liittyvän rappeutumisen johdosta. (FINLEX 28.12.2012/980).

Kansallinen ikäohjelma

Ikääntymisestä johtuviin yhteiskunnallisiin muutoksiin varautumista varten laadittu poikkihallinnollinen ohjelma. Koottu yhteistyössä eri ministeriöiden, kuntien, kolmannen sektorin ja muiden toimijoiden kanssa 2019–2020. (STM, 2020.)

Kulttuurinen vanhustyö

Kulttuurisella vanhustyöllä tarkoitetaan kulttuurin, taidetoiminnan ja luovuuden tuomista osaksi vanhustyötä ja sen kehittämistä. Kulttuurisen vanhustyön lähtökohtana ovat kulttuuria ja luovuutta arvostavat arvot ja asenteet. Sillä voidaan tarkoittaa suunnittelua, johtamista, erilaisia käytäntöjä ja arjen toimintaa, jonka tavoitteena on iäkkään ihmisen kulttuuristen oikeuksien toteutuminen sekä mahdollisuus laadukkaaseen ja omannäköiseen elämään. Kulttuurinen vanhustyö on moniammatillista. Sitä tehdään eri alojen asiantuntijoiden yhteistyönä. (Huhtinen-Hilden ym., 2017.) Tässä suosituksessa kulttuurisella vanhustyöllä tarkoitetaan erityisesti hyvinvointialueen palveluiden sisällä tapahtuvaa toimintaa.

Kulttuuriohjaaja

Ikääntyneiden palveluissa työskentelevä taide- ja kulttuurialan ammattilainen, jonka pääasiallinen tehtävä on kulttuuri- ja virkistystoiminnan järjestäminen (Niskanen, 2019).

Kulttuurivastaava

Soteyksikössä työskentelevä hoitoalan ammattilainen, joka on nimetty omassa yksikössään edistämään arjen kulttuuritoimintaa. Kulttuurivastaava on kiinnostunut taiteesta ja kulttuurista ja hyödyntää sitä osana työtään. Kulttuurivastaavan tehtäviin kuuluu kulttuuritoiminnan suunnittelua ja toteutusta. (Vienamo, 2017.)

Kulttuurialan koulutettu

Kulttuuri- tai taidealan koulutuksen saanut henkilö, joka työskentelee ikääntyvien palveluissa asiakastyössä. Kulttuuriohjaajiin voidaan iäkkäiden palveluiden henkilöstömitoituksesta puhuttaessa viitata myös termillä kulttuurialan koulutetut.

Suomen malli

Valtakunnallinen toimintatapa toteuttaa palveluita. Termiä on käytetty aikaisemmin harrastamisen Suomen mallin yhteydessä, jonka tavoitteena on mahdollistaa lapsille maksuton harrastus koulupäivän yhteydessä. Mallista tavoitellaan pysyvää toimintatapaa kunnissa ja opetus- ja kulttuuriministeriö myöntää kunnille avustusta mallin toteuttamiseen. (OKM b.) Ikääntyneiden kulttuuripalveluiden järjestämisessä tähdätään tulevaisuudessa samanlaiseen kokonaisvaltaiseen malliin.

Yhdyspinta

Kahden tai useamman organisaation välinen toiminnallinen yhteys tai liityntäpinta, jossa korostuu yhteistyö. Yhdyspintoja voi olla monenlaisia ja niitä voidaan tarkastella mm. johtamisen, hallinnon, palveluiden ja asukkaan näkökulmasta. (Valtioneuvosto.)

Suosituksen taustalla

Suomen malli -suosituksen tausta on kulttuurisen vanhustyön kehittämistyössä, kansallisen ikäohjelma IKO – Hyvinvointia kulttuurista ikäihmisille -hankkeiden kokemuksissa sekä kulttuurihyvinvoinnin tietopohjassa.

Hyvinvointia kulttuurista ikäihmisille -hankkeet osana kansallista ikäohjelmaa

Väestön ikääntymisen myötä on kasvava tarve ikäihmisille suunnatuille palveluille. Kansallisen ikäohjelman (STM, 2020) tavoitteena on edistää toimintakykyistä ikääntymistä ja rakentaa kestävää palvelujärjestelmää vuoteen 2030 mennessä. Ikäohjelmassa linjataan keinot ja vaikuttavuustavoitteet, joilla valmistaudutaan väestön ikääntymiseen pitkällä tähtäimellä. Koska tavoitteena on tuottaa palvelut kestävästi, erityisesti ennaltaehkäisevien palveluiden tulee olla keskiössä.

Kulttuurin tulisi olla yhtä tärkeä osa ikäihmisten palveluja kuin ravitsemus, lääkitys ja hygienia. Kulttuurinen peruspalvelu voisi tulevaisuudessa merkittävästi täydentää ikäihmisten hoitoa ja hoivaa. Merkittävä osa resursseista tulisi suunnata ennaltaehkäisevään kulttuuritoimintaan sekä tarvitsevien henkilöiden löytämiseen varhaisessa vaiheessa etsivän kulttuurisen vanhustyön avulla. (Turpeinen 2023.)

Taiken koordinoima IKO – Hyvinvointia kulttuurista ikäihmisille -hankkeet (myöhemmin IKO-hankkeet) on toteutettu sosiaali- ja terveysministeriön rahoituksella osana kansallista ikäohjelmaa 2021–2023. Hankkeet ovat perustuneet kolmikantaan hyvinvointialueet, kunnat sekä taiteen ja kulttuurin ammattilaiset. IKO-hankkeissa on määrätietoisesti edistetty ikääntyvien kulttuurihyvinvointia ja hahmoteltu ikääntyneiden kulttuuripalveluiden rakenteen ja rahoituksen mallia hyvinvointialueuudistuksen keskellä.

Hankkeiden toimintaa on toteutettu yhteensä 15 hyvinvointialueella. Hankkeissa on työskennellyt arviolta 130 taiteen ammattilaista. IKO-hankkeissa on jo syntynyt ja on syntymässä uusia toimintamalleja ikääntyvien kulttuurihyvinvoinnin lisäämiseen ja taiteen ammattilaisten tuottamien palveluiden toteuttamiseen. Hankkeiden erityispiirteinä on ollut toiminnan seuranta, ohjaus ja arviointi sekä jatkuva yhteiskehittäminen (Turpeinen 2023).

IKO-hankkeita on toteutettu kolmessa vaiheessa IKO 1, IKO 2 ja IKO 3. Hankkeiden ensimmäisessä

vaiheessa (IKO 1) kehitettiin Etsivän kulttuurisen vanhustyön (EKV) -toimintamalli yhteistyössä kuntien, sosiaali- ja terveysalan sekä Teatterikeskuksen taidetoimijoiden kanssa. Hanke sisälsi kulttuurin ja taiteen taloudellista saavutettavuutta edistävän Kaikukortin käytön laajentamisen ikääntyvien kohderyhmälle osana Kulttuuria kaikille -palvelun osuutta. Toisessa vaiheessa (IKO 2) hankkeissa on jatkettu EKV-toimintamallin testausta ja vakiinnuttamista ikääntyneiden kulttuuripalvelujen parantamiseksi. Kolmannessa vaiheessa (IKO 3) on keskitytty yhdyspinnan toiminnan vahvistamiseen ja tuettu toimintamallien kehittämistä ja juurtumista. (Turpeinen 2023.)

Kuvitus Markku Metso

Painopiste IKO-hankkeissa on ollut ennakoivassa toiminnassa ja palvelujen kohdentamisessa, huomioiden riskiryhmät ja haavoittuvassa asemassa olevat ikäihmiset. Hankkeissa on keskitytty tukemaan taiteilijoiden työn kehittämistä erityisesti arvioinnin osalta sekä edistämään alueiden ja kuntien yhteistyötä. (Turpeinen, 2023.) IKO 2 -kokonaisuudessa on tunnistettu hyvinvointialueuudistuksen jälkeisessä tilanteessa ikääntyvien kulttuuripalveluiden kohde-ryhmät ja niihin kytkeytyvät vastuualueet, joihin suositus Suomen malliksi perustuu.

Hankkeissa on toteutettu ensimmäistä kertaa laajasti ja systemaattisesti arviointia. Arviointitietoa on kerätty yhteiselle alustalle ja arvioinnissa on käytetty yhteisiä mittareita, kuten koettu hyvinvointi ja yksinäisyyden kokemus. Arviointitietoa on kerätty toimintaan osallistujilta, sidosryhmien edustajilta ja toiminnan toteuttajilta. Arviointitiedon analyysistä pyritään saamaan tietoa toiminnan kohdentumisesta, toiminnan hyvinvointivaikutuksista sekä osallistujien ja sidosryhmien kokemuksista.

IKO-hankkeiden erityispiirre valtionavustusrahoitetuna kokonaisuutena on hankkeiden muodostama jatkumo. Jatkumo on mahdollistettu Taiken ja hanke-toimijoiden yhteiskehittämällä. Hankkeissa on tuotettu aineistoa ikääntyneiden palvelujen laatutyöhön ja suurempaan kattotavoitteeseen Suomen mallista. Kehitystyötä vetää yhteen IKO 3 -kokonaisuudesta rahoitettu AURA-hanke, joka kokoaa AILI-verkoston asiantuntijoiden tuella kentältä ajankohtaisen tiedon ja näkemyksen kulttuurisen vanhustyön tiekartaksi vuoteen 2030. (Turpeinen, 2023.)

Kulttuurisen vanhustyön kehittäminen

Kulttuurinen vanhustyö ja moniammatillinen yhteistyö ovat ottaneet merkittäviä kehitysaskelia edellisellä vuosikymmenellä. Kulttuurisen vanhustyön kentällä toimivat ottivat 2010-luvun alussa tehtäväkseen uudistaa ja laajentaa käsitystä siitä, mitä ikääntyneiden kulttuuripalvelut ovat (Aholainen 2019). Kunnissa työskentelevät kulttuurin ja ikääntyneiden palveluiden ammattilaiset ovat tehneet pitkäjänteistä kehittämistyötä. Kehittämistyön veturina on toiminut kulttuurisen vanhustyön AILI-verkosto, jonka kunnat ovat ottaneet käyttöön vaikuttavia ja rakenteita poikkileikkaavia keinoja toteuttaa kulttuurista vanhustyötä sekä tuottaa ikääntyneiden kulttuuripalveluita. Näitä vaikuttavia toimia ovat mm. poikkihallinnolliset kulttuurin ja ikääntyneiden palveluiden yhteiset työntekijät, jotka hyvinvointialueiden aloitettua 2023 työskentelevät kuntien ja hyvinvointialueiden yhdyspinnalla.

AILI-verkosto on perustettu edistämään ikääntyneiden kulttuurisia oikeuksia. Verkosto koostuu kulttuuri- ja ikääntyneiden palveluiden asiantuntijoista, jotka edustavat 13 eri kuntaa. AILI-verkoston toiminta on alkanut yhteistyönä kuntien ikääntyneiden palveluiden ja kulttuuripalvelujen välillä. Hyvinvointialueuudistuksen jälkeen verkoston jäseniä ovat myös kuntien kanssa yhdyspinnan muodostavat hyvinvointialueet. AILI:n tavoitteena on lisätä osaamista ja tiedon jakamista. Verkosto tukee ja kehittää ikääntyneiden kulttuuripalveluja paikallisesti ja valtakunnallisesti. Toiminta sai alkunsa vuonna 2016, kun se sai rahoitusta Taiteen prosenttiperaatteen edistämiseen hallituksen kärkihankkeesta. (AILI-verkosto.) Taiken kärkihankerahoituksen jälkeen vuodesta 2019 verkosto on toiminut vertaisverkostona asiantuntijoiden työpanoksella ilman ulkopuolista rahoitusta. Vuoden 2023 aikana verkosto on AURA-hankkeessa toteuttanut kartoituksen kentän nykytilasta sekä laatinut tiekarttaa vuoteen 2030. AURA-hanke on osa Taiken koordinoimaa IKO-hankekokonaisuutta.

AILI-verkoston kunnissa on laajasti käytössä toimintamalleja ja hyviä käytäntöjä kulttuurisen vanhustyön ja ikäystävällisien kulttuuripalveluiden tuottamiseen. Näitä hyviä käytäntöjä ovat

- poikkihallinnolliset kulttuurin ja ikääntyneiden palveluiden yhteiset työntekijät
- kulttuurikirjaaminen ikääntyneiden palveluissa
- kulttuuriohjaajat
- kulttuurivastaavat
- moniammatilliset työryhmät
- etäkulttuuritoiminta

(Cutler ym., 2021.)

Kulttuurihyvinvoinnin tietopohja

Kulttuurilla on tutkitusti vaikutuksia osallisuuden kokemukseen ja koettuun hyvinvointiin sekä toimintakykyyn. WHO suosittaa kulttuurihyvinvoinnin tutkimustuloksia kokoavassa raportissaan tunnustamaan näytön taiteen ja kulttuurin merkityksestä terveyden ja hyvinvoinnin edistämässä ja ottamaan näyttöön perustuvat toimenpiteet käyttöön. Toimenpiteissä nostetaan taidetoiminnan sisällyttäminen muistisairauden kanssa elävien arkeen ja yhteisöllisten taideohjelmien toteuttaminen mielen terveyden tukemiseksi. (Fancourt & Finn, 2019.)

Kulttuurin vaikutuksia terveyteen ja hyvinvointiin on kuvattu OKM:n selvitystyössä kulttuurin ja liikunnan vaikutusten hyödyntämisessä osana päätöksentekoa ja ohjausta (Backman ym., 2023). Selvityksen päätelmät kulttuurin positiivisista vaikutuksista erityisesti

ennaltaehkäisevässä työssä ovat vaikuttaneet myös tämän suosituksen kokoamiseen. Raportti nostaa esille kulttuurin mahdollisia vaikutuksia, joista huomionarvoisia väestön ikääntymiseen liittyvien haasteiden kannalta ovat

- **psykkiseen hyvinvointiin:** itsetunnon vahvistuminen, selviytymiskeinojen kehittyminen, sopeutumiskyvyn kasvaminen.
- **fyysiseen hyvinvointiin:** immuunijärjestelmän toiminnan tehostuminen, sydän- ja verisuonijärjestelmän reaktiivisuuden nouseminen ja stressihormonien määrän aleneminen elimistössä
- **sosiaaliseen hyvinvointiin:** yksinäisyyden ja eristyneisyyden väheneminen
- **käyttäytymiseen:** kynnyksen madaltuminen terveellisten elämäntapojen noudattamiseen ja liikumisen lisäämiseen, uusien taitojen kehittyminen

(Backman ym. 2023.)

Kulttuurinen vanhustyö tuo kulttuuria ja taidetta myös osaksi ikääntyneiden palveluissa työskentelevien ammattilaisten arkea. Kansallisen ikäohjelman (STM, 2020.) tavoitteena on parantaa ikääntyvien työikäisten toimintakykyä ja pidentää työuria erityisesti ikääntyneiden palveluissa. Kulttuurin ja taiteen avulla voidaan vaikuttaa monitasoisesti sekä ikääntyneiden palveluiden henkilökuntaan ja asiakkaisiin. Työpaikoilla ja työn ohessa tarjotuilla kulttuuri-toiminnalla on moninaisia vaikutuksia. Tutkimuksissa mitattuja vaikutuksia ovat sairauspoissaolojen väheneminen, parantunut työ- ja asiakastyytyväisyys sekä kohentunut työnantajamielikkuva. (Arebladt, 2009.)

On olemassa tutkimusnäyttöä, että taideinterventioilla voidaan organisaatioissa vaikuttaa strategiisiin ja toiminnallisiin tekijöihin, kuten tehokkuuteen, rekrytointiin ja maineeseen. Taiteen ammattilaisten

toteuttamalla taideinterventioilla työyhteisössä on havaittu olevan positiivisia vaikutuksia johtamiseen, työpaikan ilmapiiriin sekä vuorovaikutuksen määrään ja laatuun. Taideinterventioilla voidaan edesauttaa selviytymistä työelämän muutoksista ja epävarmuudesta. (Berthoin Antal ym., 2013.)

Sosiaali- ja terveydenalan yksiköissä järjestetyssä taiteilijaresidenssitoiminnasta on havaittu positiivisia vaikutuksia yhteisöön. Residenssitoiminnassa taiteilija työskentelee soteyksikössä ja toimii osana yhteisöä hyödyntäen oman taiteenalan menetelmiä. Residenssitoiminnan positiiviset vaikutukset näkyivät henkilöstön jaksamisessa, motivaatiossa, merkityksellisyyden tunteessa, viihtyvyydessä sekä halussa uudistaa omaa työtä. Ammattimaisesti toteutettu residenssitoiminta helpottaa kokemusten mukaan arjen hoitotyötä, parantaa työhyvinvointia ja lisää työn mielekkyyttä. (Lapio, 2019.)

Ikääntyvien kulttuurihyvinvoinnin edistämisen ja Suomen mallin toteuttamiseen on tärkeää saada eri tasoista tietoa tukemaan tietopohjaa kulttuurihyvinvoinnista. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen hyte-toimintamalliarviointi on lisännyt vertaisarvioitua tietoa kulttuurihyvinvoinnin toimintamalleista. Hyte-arvioidut toimintamallit tarjoavat näyttöön perustuvia työkaluja toteuttaa kulttuuritoimintaa osana sosiaali- ja terveyspalveluita. Arvioinnissa kiinnitetään huomiota toimintamallien näyttöön, vaikuttavuuteen ja käytännön sovellettavuuteen. (THL a.) Ensimmäinen arvioitu kulttuurihyvinvoinnin toimintamalli on kulttuurisen vanhustyön toimintamalli Myrskyryhmän osallistava tanssielokuva (MOT). IKO-hankkeiden puitteissa arviointiin on hakeutumassa myös muita ikääntyvien kulttuurihyvinvoinnin toimintamalleja. Tarvetta vaikuttaville ja sovellettaville toimintamalleille on tulevaisuudessa enenevässä määrin.

Suositus Suomen malliksi – työnjako hyvinvointialueilla, kunnissa ja yhdyspinnalla

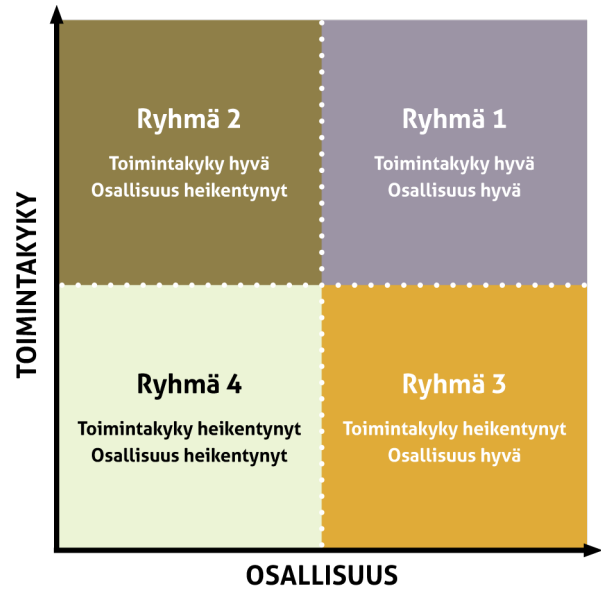
Ikääntyneiden kulttuuripalveluiden yhdyspinnan muodostavat kunnat, hyvinvointialueet ja taiteen ammattilaiset. Hyvinvointialueiden tulee osana lakisääteistä tehtävänsä vastata järjestämiensä palveluiden parissa olevien asiakkaiden osallisuutta ja toimintakykyä tukevista palveluista (Liite 1). Kuntia ohjaa kuntien kulttuuritoimintalaki, jossa samat teemat näkyvät kulttuuripalveluiden näkökulmasta. Laki hyvinvointialueesta ohjaa tekemään yhteistyötä yhdyspinnalla. Palveluita yhdyspinnalla toteuttavat kulttuurihyvinvointitoimintaan perehtyneet taiteen ja kulttuurin ammattilaiset.

Suositus Suomen malliksi perustuu etsivässä kulttuurisessa vanhustyössä syntyneeseen asiakasymmärrykseen ja sen kohderyhmiin. Suosituksen työnjako ja yhteistyö yhdyspinnalla on määritelty tämän asiakasymmärryksen ja kohderyhmäjaon pohjalta. Etsivää kulttuurista vanhustyötä on kehitetty osana IKO-hankkeista sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön rahoituksella. Asiakasymmärrystä on kerrytetty etsivän kulttuurisen vanhustyön hankkeessa kuudessa kunnassa eri puolilla Suomea. Hanke on toteutettu osana IKO-kokonaisuutta. Hankkeessa on luotu etsivän kulttuurisen vanhustyön (EKV) toimintamalli (Selin & Siponkoski, 2023), jossa kuvataan etsivän kulttuurisen vanhustyön kohderyhmät, työnjako yhdyspinnalla sekä ikääntyneen palvelupolku etsivässä työssä.

Kuvitus Markku Metso

Ikääntyneiden kulttuuripalveluiden kohderyhmät

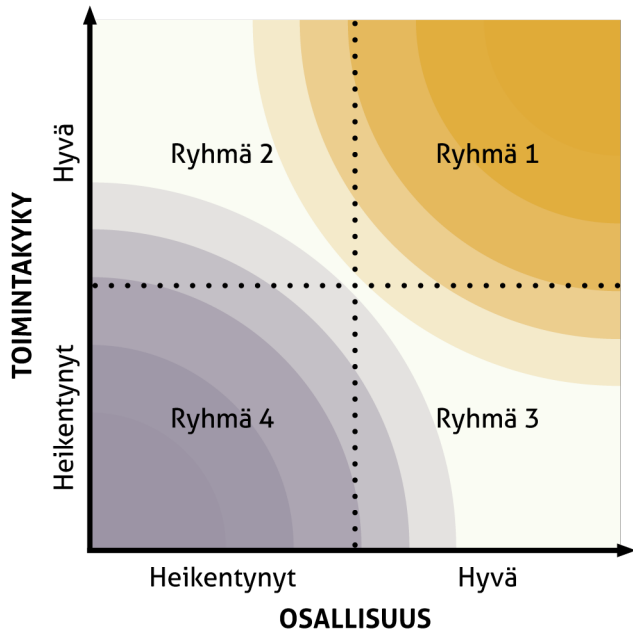
Kuvio: Asiakasryhmät toimintakyvyn ja osallisuuden perusteella (Selin & Siponkoski, 2023)

Ikääntynyt väestö voidaan jakaa toimintakyvyn ja osallisuuden mukaan neljään erilaiseen kohderyhmään.

1. Ikääntyvät, joiden toimintakyky ja osallisuuden tunne ovat edelleen vahvoja. Heillä on mahdollisuus osallistua erilaisiin tapahtumiin sekä harrastuksiin ja heille on laajasti tarjolla taide- ja kulttuuripalveluita.
2. Ikääntyvät, joiden toimintakyky on edelleen kohtalaisen hyvä, mutta osallisuus on heikentynyt. Heidän sosiaalinen piirinsä voi olla supistunut ja elämänpiiri kaventunut. Heillä voi olla kynnys poistua kotoa uskalluksen puutteen tai mukavuuden halun vuoksi. Liikkumista voi rajoittaa myös taloudelliset syyt.
3. Ikääntyvät, joilla osallisuus on vielä vahvaa, mutta toimintakyky on selvästi heikentynyt. He ovat edelleen sosiaalisesti aktiivisia, kuitenkin fyysisten rajoitteiden vuoksi liikkuminen voi olla hankalaa ja heillä voi olla aistien heikentymistä.
4. Ikääntyvät, joiden toimintakyky ja osallisuus ovat jo selvästi heikentyneet ja he tarvitsevat jo hoitoa ja hoivaa.

(Selin & Siponkoski, 2023)

Suomen mallin rakenne ja työnjako

- **KUNTA** Ikäystävällisten kulttuuripalveluiden kohderyhmä
- **HYVINVOINTIALUE** Kulttuurisen vanhustyön kohderyhmä
- **YHDYSPINTA** Etsivän kulttuurisen vanhustyön kohderyhmä

Kuvio: (Selin & Siponkoski, 2023)

Kohderyhmä 1 ja sitä lähinnä olevat kohderyhmiin 2 ja 3 kuuluvat ikääntyneet ovat kunnan kulttuuripalveluiden piiriin kuuluva kohderyhmä, joka pääsee itsenäisesti osallistumaan toimintaan ja heille riittää parhaimmillaan palveluiden saatavuus.

Kohderyhmä 4 ja sitä lähinnä olevat kohderyhmiin 2 ja 3 kuuluvat ikääntyneet ovat selvästi hyvinvointialueiden palveluiden piiriin kuuluvia ikääntyviä, jotka tarvitsevat jo paljon tukea. Ryhmään 4 kuuluvat käyttävät jo ikääntyneiden palveluita.

Näiden ryhmien väliin jäävät kohderyhmiin 2 ja 3 kuuluvat ikääntyneet ovat etsivän kulttuurisen vanhustyön ydinkohderyhmä ja heidän tavoittamiseen tarvitaan yhteistyötä yhdyspinnalla. Etsivästä kulttuurisesta vanhustyöstä vastaavat kunnat, mutta tämän ryhmän tavoittaminen vaatii vahvaa moniammatillista yhteistyötä yhdyspinnalla sekä resursointia sekä kunnissa että hyvinvointialueilla.

HYVINVOINTIALUEET: Kulttuurinen vanhustyö ja kulttuuriset oikeudet

Hyvinvointialueiden palveluiden toteuttamista ohjaavien lakien (Liite 1) velvoittamana alueen tulee huolehtia palveluiden parissa olevien iäkkäiden osallisuuden edistämisestä sekä kulttuuristen oikeuksien toteutumisesta. Hyvinvointialueiden vastuulle kulttuurisessa vanhustyössä kuuluvat erityisesti iäkkäät, jotka tarvitsevat paljon palveluita, hoitoa ja hoivaa. Hyvinvointialue järjestää osallisuutta ja hyvinvointia edistävää toimintaa kuntien alueella yhdessä kunnan ja järjestöjen kanssa (Etelä-Pohjanmaan hyvinvointialue, 2023).

Kulttuurisen vanhustyön tavoitteena hyvinvointialueilla on iäkkäiden osallisuuden edistäminen sekä fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen toimintakyvyn ylläpitäminen. Kulttuurisella vanhustyöllä vastataan ikäohjelmassa (STM, 2020) asetettuihin vaikuttavuustavoitteisiin. Sen avulla voidaan edistää palveluiden toteuttamista sosiaalisesti ja taloudellisesti kestäväällä tavalla sekä auttaa parantamaan ikääntyvien työikäisten työkykyä ja pidentämään työuria (erityisesti ikääntyneiden palveluissa). Kulttuurisella vanhustyöllä voidaan vaikuttaa ikääntyneiden palveluiden henkilöstön hyvinvointiin sekä ratkoa henkilöstöpulaa hyödyntämällä kulttuurikoulutettuja osana henkilöstömitoitusta. Kulttuurisen vanhustyön avulla toteutetaan palveluita tarvelähtöisellä tavalla sekä varmistetaan iäkkäiden hyvä ja arvokas elämä.

Kulttuurinen vanhustyö on kokonaisvaltainen tapa tuoda kulttuuria osaksi iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluita. Se läpi leikkaa arjen kohtaamisia ja toimintaa, suunnittelua sekä käytänteitä. Kulttuurisia oikeuksia arvostavan ja luovuuden merkityksen tunnistavan asenteen lisäksi kulttuurista vanhustyötä voidaan toteuttaa konkreettisilla toimintamalleilla.

Kuvitus Markku Metso

Ikääntyneiden palveluiden rakenteisiin on kehitetty viimeisen viidentoista vuoden aikana useita vaikuttavia toimintamalleja ja hyviä käytäntöjä, joita käytöön ottamalla ja edelleen kehittämällä Suomen malli toteutuu ikääntyneiden palveluiden rakenteissa.

Tässä suosituksessa esiin on nostettu erityisesti:

- **Kulttuurikirjaaminen osana palveluiden ja hoidon suunnittelua**
- **Laadukkaat ja saavutettavat taiteen ammattilaisten tuottamat kulttuurisisällöt**
- **Kulttuurialan koulutetut osana henkilömitoitusta**
- **Sote-yksiköihin nimetyt kulttuurivastaavat**
- **Etäkotihoiton kulttuuritoiminta**
- **Kulttuuri ikääntyneiden palveluiden ostopalvelukriteereissä**

KUNTA: Ikäystävällinen kulttuuri ja etsivä kulttuurinen vanhustyö

Kuntien kulttuuritoimintalain mukaan kunnan tehtävä on edistää kulttuuria ja taidetta osana asukkaiden hyvinvointia ja terveyttä, osallisuutta ja yhteisöllisyyttä sekä paikallista ja alueellista elinvoimaa. Tavoitteena on edistää väestöryhmien yhdenvertaisia mahdollisuuksia ja osallistumista kulttuuriin sekä vahvistaa väestön hyvinvointia ja terveyttä sekä osallisuutta ja yhteisöllisyyttä kulttuurin keinoin. (Liite 1) Kunnalla on kulttuurin asiantuntijan rooli ja resursseja panostetaan ennaltaehkäisevään työhön (Etelä-Pohjanmaan hyvinvointialue, 2023).

Hyvinvointialueiden vastatessa sote-palveluista kunnat keskittyvät enemmän ennaltaehkäisevään toimintaan. Ennaltaehkäisevä toiminta pitää sisällään ikäystävälliset kulttuuripalvelut sekä etsivän kulttuurisen vanhustyön. Ikääntyneiden kulttuuripalveluiden avulla mahdollistetaan taiteen ja kulttuurin parempi saavutettavuus ja hyvinvointivaikutukset ikääntyvien kohderyhmässä.

Kansallinen ikäohjelma nostaa ikääntyvien yksinäisyyden yhdeksi merkittäväksi haasteeksi Suomessa, joka tulisi kyetä ratkaisemaan. Sote-palveluiden on vaikea vastata tähän haasteeseen, vaikka se palveluiden parissa varmasti tunnustetaan. Kulttuurihyvinvointitoiminnalla on mahdollisuus helpottaa yksinäisyyttä, lisätä osallisuutta ja arjen merkityksellisyyttä. Etsivä kulttuurinen vanhustyö on konkreettinen keino toteuttaa etsivää ja ennaltaehkäisevää työtä ikääntyvien parissa. Etsivää kulttuurista vanhustyötä on kehitetty ja kokeiltu yhte- ja sote-ammattilaisten sekä kulttuuri ja taidealan

toimijoiden kanssa useissa kaupungeissa osana IKO-hankkeita (Selin & Siponkoski, 2023). Etsivän kulttuurisen vanhustyön toimintamallissa (2022) on kirjoitettu auki yhdyspinnalla tapahtuva moniammatillinen yhteistyö ja verkostotyö. Toimintamallissa myös taiteen ja kulttuurin ammattilaiset on nivottu olennaiseksi osaksi toimintaa. Toimintamallin erityispiirre onkin siinä, että merkittävä osa asiakas-kohtaamisista toteutuu taiteen ammattilaisten toimesta sen jälkeen, kun asiakas löydetty mukaan toiminaan.

Etsivää kulttuurista vanhustyötä tulisi ohjata ja resursoida samaan tapaan kuin etsivää nuorisotyötä. Etsivä nuorisotyö on vaikuttavaksi todettu ja kunnissa laajasti käytetty toimintamalli. Opetus- ja kulttuuriministeriö myöntää aluehallintoviraston kautta avustuksia toimintaan. (OKM a) Etsivää kulttuurista vanhustyötä ei ole mahdollista tehdä vaikuttavasti, jos kenelläkään ei ole kokonaisvastuuta tehtävästä.

Etsivä kulttuurinen vanhustyö on hyvin resursoituna kokonaisvaltainen työkalu toteuttaa tarvelähtöistä ja vaikuttavaa kulttuurihyvinvointitoimintaa kunnissa.

Tässä suosituksessa kuntien rooli on etsivän kulttuurisen vanhustyön järjestämisen lisäksi vastata alueellaan saavutettavista ja ikäystävällisistä kulttuuripalveluista. Etsivän työn ohella suositusta voidaan toteuttaa seuraavilla keinoilla:

- **Ikäystävälliset kulttuuripalvelut**
- **Osallistumisen esteiden poistaminen**
- **Kulttuuriluotsitoiminta**

YHDYSPINTA

Suositus Suomen malliksi perustuu kuntien, hyvinvointialueiden ja taiteen ammattilaisten yhteistyöhön. Yhteistyö yhdyspinnalla on edellytys kulttuuristen oikeuksien ja saavutettavuuden edistämiseksi. Yhteistyötä tehdään sekä kulttuurisen vanhustyön ja kulttuuristen oikeuksien parissa että etsivän kulttuurisen vanhustyön ja ikäystävällisten kulttuuripalveluiden parissa. Kulttuurisen vanhustyön järjestämisen päävastuu on hyvinvointialueilla. Kulttuurinen vanhustyö kuuluu hyvinvointialueiden tehtäviin osana asiakkaiden osallisuutta ja toimintakykyä edistävää palvelua.

Etsivästä kulttuurisesta vanhustyöstä ja ikäystävällisistä kulttuuripalveluista vastaa kunta osana kuntien kulttuuritoimintalain määrittelemiä tehtäviä. Palvelut ovat laadukkaita, kun niitä toteuttavat kunnissa ja hyvinvointialueilla ikääntyvien kulttuurihyvinvointitoimintaan perehtyneet taiteen ja kulttuurin

ammattilaiset. Ikääntyneiden kulttuuripalveluiden kentällä työskentelee joukko ammattilaisia, jotka ovat tehneet uraauurtavaa työtä kulttuurihyvinvoinnin ja ikääntyneille suunnattujen kulttuuripalveluiden kehittämiseksi. Taiteen ammattilaiset ovat olleet tiiviisti mukana edistämässä ikääntyvien kulttuurisia oikeuksia sekä kehittämässä toimintamalleja ikääntyneiden palveluiden rakenteisiin.

Hyvinvointialueita ja kuntia yhdistävän yhdyspinnan lisäksi palveluiden ja toimintojen sisällä on omia yhdyspintojaan. Suositus Suomen malliksi on yksinkertaistettuna kuntien ja hyvinvointialueen välinen työnjako. Kuitenkin, koska kyse on kulttuuritoiminnasta, yhteistyö yhdyspinnalla perustuu kolmikantaan kuntien, hyvinvointialueiden sekä taiteen ja kulttuurin ammattilaisten välillä. Ikääntyneiden kulttuuripalveluiden järjestämisessä kunnalla voi

olla yhdyspintoja myös hyvinvointialueen eri palvelualueiden kanssa. Lisäksi yhdyspintoja muodostuu myös kolmannen sektorin kanssa, kuten ikääntyvien kanssa toimivien järjestöjen kanssa. Nämä kaikki yhdyspinnat tulee huomioida palvelujen suunnittelussa ja monialaisen yhteistyön toteuttamisessa.

Hyviä käytäntöjä ja toimintamalleja yhteistyön edistämiseen yhdyspinnalla ovat

- **Moniammatilliset työryhmät ja verkostot**
- **Kulttuuri osana ikääntyvien palveluohjausta, elintapaohjausta ja lähetetoimintaa**
- **Yhdyspinnalla työskentelevät kulttuurihyvinvoinnin ammattilaiset hyvinvointialueilla**

Kohti Suomen mallia – skenaarioita suosituksen toteutumisesta

Nykyiset resurssit ja rakenteet eivät mahdollista kulttuurihyvinvoinnin tuloksellista ja tavoitteellista järjestämistä (Backman ym., 2023). Suomen mallin toteutumiseen tarvitaan monikanavaista rahoitusta sekä yhdyspinnalla että ohjaavien ministeriöiden taholta. Kulttuuri on sisäänrakennettu osa tulevaisuuden laadukkaita ikääntyneiden palveluita. Järjestämällä laadukasta ja tavoitteellista kulttuuritoimintaa osana sosiaali- ja terveystalouden palveluita. Järjestämällä laadukasta ja tavoitteellista kulttuuritoimintaa osana sosiaali- ja terveystalouden palveluita. Ottamalla kulttuuri työkaluksi ennaltaehkäisevässä toiminnassa varmistetaan, että ikääntyvien toimintakyky ja hyvinvointi säilyvät mahdollisimman pitkään ja kulttuuriset oikeudet toteutuvat.

Suomen mallin jalkauttamisen tueksi esittelen kolme skenaariota, joissa malli toteutuu eri asteisesti. Skenaariot perustuvat kulttuurisen vanhustyön AILI-verkoston AILI kehittämistyöhön, IKO-hankkeissa syntyneisiin havaintoihin sekä tutkimuskeskus Cuporen Kohti kestäviä ratkaisuja? Ikäihmisten kulttuurihyvinvointi ja taiteilijoiden toimintaedellytykset -tutkimusraportin (Ruokolainen ym., 2024), tarjoamaan tietopohjaan, opetus- ja kulttuuriministeriön

Taiku3-yhteistyöryhmän (Norppa ym., 2023) sekä kulttuurin ja liikunnan hyvinvointivaikutuksia selvittäneen työryhmän (Backman ym., 2023) suosituksiin.

Skenaarioita toteuttavien toimenpiteiden teemoittelussa on sovellettu Cuporen (2024) raportin suositusten kategorioita sekä sen esiin nostamia keskeisiä toimenpiteitä, joita ovat

- kirjaukset ohjaaviin asiakirjoihin
- pysyvämmät rahoitusmallit ja sote-sektorin roolin kasvattaminen rahoituksessa
- hyte-kertoimen hyödyntäminen toiminnan rahoituksessa kunnissa ja alueilla
- olemassa olevien toimintamallien resursointi ja käyttöönotto valtakunnallisesti
- Yhteistyö ja verkostoituminen
- koordinoitu tekeminen yhdyspinnan toimijoiden kesken sekä valtakunnallisesti
- moniammatillisen (sote ja kulttuuri) yhteiskehittämisen resursointi

Skenaarioita suosituksen toteutumisesta -tiivistelmä

SKENAARIOT		SKENAARIO 1 = Suomen malli toteutuu	SKENAARIO 2 = Suomen malli toteutuu osittain	SKENAARIO 3 = Suomen malli ei toteudu ollenkaan tai toteutuu vain pisteittäin
TOTEUTUVAT TOIMENPITEET	Ohjaus ja strateginen taso	Toimintaa ohjataan ja rahoitetaan poikkihallinnollisesti ministeriötasolla	Toimintaa ohjataan ministeriötasolla, mutta rahoitetaan alueellisesti ja paikallisesti	Toimintaa ei ohjata
	Rahoitus	Suomen mallin mukaista toimintaa rahoitetaan poikkihallinnollisesti ministeriötasolla, kunnat ja hyvinvointialueet osallistuvat omarahoitusosuuksilla	Suomen mallin mukaista toimintaa rahoittavat kunnat ja hyvinvointialueet	Suomen mallin mukaista toimintaa rahoittavat satunnaiset kunnat ja hyvinvointialueet
	Koordinaatio	Toimintaa koordinoi järjestäytynyt valtakunnallinen verkosto, jota rahoitetaan ministeriötasolta poikkihallinnollisesti	Toimintaa koordinoi järjestäytynyt valtakunnallinen verkosto, jota rahoittavat kunnat ja hyvinvointialueet	Toimintaa ei koordinoi ja verkostotoiminta on muutamien aktiivien varassa
	Toimintamallit	Suosituksen toimintamallit ovat laajasti ja valtakunnallisesti käytössä	Suosituksen toimintamalleista on osa valtakunnallisesti käytössä	Suosituksen toimintamalleja on käytössä vain satunnaisissa kunnissa ja hyvinvointialueilla
VAIKUTUKSET		Ikääntyvien kulttuuriset oikeudet toteutuvat palveluissa	Ikääntyvien kulttuuriset oikeudet toteutuvat osassa palveluita	Ikääntyvien kulttuuriset oikeudet toteutuvat vain pistemäisesti
		► Suomen malli toteutuu ja ikäohjelman vaikuttavuustavoitteet saavutetaan: läkkäät ovat toimintakykyisiä pidempään ja ikääntyvien työikäisten työkyky on parantunut ja työurat ovat pidentyneet ikäihmisten palveluissa	► Suomen malli toteutuu osittain ja ikäohjelman vaikuttavuustavoitteet toteutuvat osittain ikäikäiden toimintakyvyn osalta	► Suomen malli ei toteudu, ikäohjelman vaikutustavoitteet eivät toteudu

Skenaarioita suosituksen toteutumisesta

SKENAARIOT		SKENAARIO 1 = Suomen malli toteutuu	SKENAARIO 2 = Suomen malli toteutuu osittain	SKENAARIO 3 = Suomen malli ei toteudu ollenkaan tai toteutuu vain pisteittäin
TOTEUTUVAT TOIMENPITEET	OHJAUS JA STRATEGINEN TASO	<p>Toimintaa ohjataan ja rahoitetaan poikkihallinnollisesti ministeriötasolla</p> <p>Otetaan käyttöön Suomen malli -suosituksen ja ikääntyvien palveluiden laatusuosituksen esille nostamat toimenpiteet valtakunnallisesti sekä kunnissa että hyvinvointialueilla</p> <p>Ikääntyneiden kulttuuripalvelut on kirjattu ohjaaviin asiakirjoihin ja niiden järjestämistä ohjataan ministeriötasolla, myös budjetoimalla toimintaan määrärahoja</p> <p>Hyvinvointialueet solmivat alueensa kuntien kanssa yhteistyösopimukset ikääntyvien kulttuuripalveluiden tuottamisesta.</p> <p>STM:n ja OKM:n yhteistyö vahvistuu suosituksen toimenpiteiden ohjaamiseksi</p>	<p>Toimintaa ohjataan ministeriötasolla, mutta rahoitetaan alueellisesti ja paikallisesti</p> <p>–</p> <p>Ikääntyneiden kulttuuripalvelut on kirjattu ohjaaviin asiakirjoihin hyvinvointialueilla ja kunnissa</p> <p>Hyvinvointialueet solmivat alueensa kuntien kanssa yhteistyösopimukset ikääntyvien kulttuuripalveluiden tuottamisesta.</p> <p>STM:m ja OKM:n yhteistyö vahvistuu suosituksen toimenpiteiden ohjaamiseksi</p>	<p>Toimintaa ei ohjata</p> <p>–</p> <p>–</p> <p>–</p> <p>–</p>
	RAHOITUS	<p>Suomen mallin mukaista toimintaa rahoitetaan poikkihallinnollisesti ministeriötasolla, kunnat ja hyvinvointialueet osallistuvat omarahoitusosuuksilla</p> <p>–</p> <p>Etsivää kulttuurista vanhustyötä ohjataan ja toimintaa avustetaan ministeriötasolla (vrt. etsivä nuorisotyö)</p> <p>Hyvinvointialueet ja kunnat rahoittavat ikääntyneiden kulttuuripalveluita yhteistyössä</p> <p>Perustoimintaa tuetaan (hyvät käytännöt ja toimintamallit, moniammatillinen yhteistyö) pysyväisluontoisesti valtionavustuksin samankaltaisella toimintamallilla kuin lastenkulttuuria, mutta poikkihallinnollisesti (STM&OKM)</p> <p>Ennaltaehkäisevää ikääntyvien kulttuuritoimintaa rahoitetaan kunnissa ja hyvinvointialueilla yhte-kertoimen avulla</p>	<p>Suomen mallin mukaista toimintaa rahoittavat kunnat ja hyvinvointialueet</p> <p>Taike rahoittaa valtionavustuksilla vaikuttavaa, alueellisesti kattavaa ikääntyvien kulttuurihyvinvointitoimintaa (olemassa olevien toimintamallien levittäminen ja toteuttaminen pysyväisluontoisesti)</p> <p>Etsivää kulttuurista vanhustyötä ohjataan ja toimintaa avustetaan ministeriötasolla (vrt. etsivä nuorisotyö)</p> <p>Hyvinvointialueet ja kunnat rahoittavat ikääntyneiden kulttuuripalveluita yhteistyössä</p> <p>–</p> <p>Ennaltaehkäisevää ikääntyvien kulttuuritoimintaa rahoitetaan kunnissa ja hyvinvointialueilla yhte-kertoimen avulla</p>	<p>Suomen mallin mukaista toimintaa rahoittavat satunnaiset kunnat ja hyvinvointialueet</p> <p>–</p> <p>–</p> <p>Kunnat ja osa hyvinvointialueista rahoittavat toimintaa</p> <p>–</p> <p>Ennaltaehkäisevää ikääntyvien kulttuuritoimintaa rahoitetaan kunnissa ja hyvinvointialueilla yhte-kertoimen avulla</p>

SKENAARIOT	SKENAARIO 1 = Suomen malli toteutuu	SKENAARIO 2 = Suomen malli toteutuu osittain	SKENAARIO 3 = Suomen malli ei toteudu ollenkaan tai toteutuu vain pisteittäin
------------	--	---	--

TOTEUTUVAT TOIMENPITEET	SKENAARIO 1	SKENAARIO 2	SKENAARIO 3
	KOORDINAATIO	<p>Toimintaa koordinoi järjestäytynyt valtakunnallinen verkosto, jota rahoitetaan ministeriötasolta poikkihallinnollisesti</p> <p>Valtakunnallinen verkosto (AILI-verkosto) koordinoi suosituksen mukaista kokonaisuutta ja on rahoitettu samalla mallilla kuin Lastenkulttuurikeskusten liitto, mutta poikkihallinnollisesti (STM&OKM)</p> <p>Kuntien, hyvinvointialueiden sekä taide- ja kulttuurialan ammattilaisten muodostamalla yhdyspinnalla toimii moniammatillisia verkostoja</p> <p>Kunnat ja hyvinvointialueet palkkaavat ammattilaisia (esim. kulttuurihyvinvointikoodinaattori, ikääntyvien kulttuurikoordinaattori), joiden tehtävänä on koordinoita ikääntyneiden kulttuuripalveluita</p>	<p>Toimintaa koordinoi järjestäytynyt valtakunnallinen verkosto, jota rahoittavat kunnat ja hyvinvointialueet</p> <p>Aili-verkosto toimii järjestäytyneenä verkostona, jota kunnat ja alueet rahoittavat</p> <p>Kuntien, hyvinvointialueiden sekä taide- ja kulttuurialan ammattilaisten muodostamalla yhdyspinnalla toimii moniammatillisia verkostoja</p> <p>–</p>
TOIMINTAMALLIT	<p>Suosituksen toimintamallit ovat laajasti ja valtakunnallisesti käytössä</p> <p>Kulttuuri on osa ikääntyvien ohjaus- ja lähetetoimintaa ja käytössä on kulttuurilähetemalli, esim. Kaikukortti</p> <p>Hyte-arvioituja ja/tai IKO-hankkeissa kehitettyjä toimintamalleja otetaan käyttöön valtakunnallisesti (esim. EKV -toimintamalli)</p> <p>Taiteilijat työllistyvät ikääntyvien palveluihin palkattuina asiakastyöhön ja ostopalveluna</p> <p>Kunnissa toteutetaan ikäystävällisiä avoimia kulttuuripalveluita</p> <p>Kunnat toteuttavat kulttuuriluotsitai kaveritoimintaa osana kulttuurihyvinvoinnin edistämistä</p> <p>Kulttuurivastaava-malli otetaan käyttöön valtakunnallisesti</p> <p>Kulttuurikirjaamista toteutetaan osana palvelu- ja hoitosuunnitelmia ja RAI-arviointia</p> <p>Etäkulttuuritoimintaa toteutetaan valtakunnallisesti hyvinvointialueilla</p> <p>Kulttuuri sisältyy hyvinvointialueiden ikääntyneiden palveluiden ostopalvelukriteereihin</p>	<p>Suosituksen toimintamalleista on osa valtakunnallisesti käytössä</p> <p>Kulttuuri on osa ikääntyvien ohjaus- ja lähetetoimintaa ja käytössä on kulttuurilähetemalli, esim. Kaikukortti</p> <p>IKO-hankkeissa kehitettyjä toimintamalleja otetaan käyttöön alueilla, joilla niitä on kehitetty (esim. EKV -toimintamalli)</p> <p>Taiteilijat työllistyvät ikääntyvien palveluihin ostopalveluina</p> <p>Kunnissa toteutetaan ikäystävällisiä avoimia kulttuuripalveluita</p> <p>Kunnat toteuttavat kulttuuriluotsitai kaveritoimintaa osana kulttuurihyvinvoinnin edistämistä</p> <p>Kulttuurivastaava-malli otetaan käyttöön valtakunnallisesti</p> <p>Kulttuurikirjaamista toteutetaan osana palvelu- ja hoitosuunnitelmia ja RAI-arviointia</p> <p>Etäkulttuuritoimintaa toteutetaan osassa hyvinvointialueita</p> <p>Kulttuuri sisältyy hyvinvointialueiden ikääntyneiden palveluiden ostopalvelukriteereihin</p>	<p>Suosituksen toimintamalleja on käytössä vain satunnaisissa kunnissa ja hyvinvointialueilla</p> <p>–</p> <p>–</p> <p>Taiteilijat työllistyvät satunnaisesti ikääntyvien palveluihin</p> <p>Osassa kunnista ikäystävällisiä avoimia kulttuuripalveluita</p> <p>Kunnat toteuttavat kulttuuriluotsitai kaveritoimintaa osana kulttuurihyvinvoinnin edistämistä</p> <p>–</p> <p>–</p> <p>Etäkulttuuritoimintaa toteutetaan osassa kunnista</p> <p>–</p>

SKENAARIOT	SKENAARIO 1 = Suomen malli toteutuu	SKENAARIO 2 = Suomen malli toteutuu osittain	SKENAARIO 3 = Suomen malli ei toteudu ollenkaan tai toteutuu vain pisteittäin
VAIKUTUKSET	Ikääntyvien kulttuuriset oikeudet toteutuvat palveluissa	Ikääntyvien kulttuuriset oikeudet toteutuvat osassa palveluita	Ikääntyvien kulttuuriset oikeudet toteutuvat vain pistemäisesti
	<p>Etsivällä ja ennakoivalla kulttuuri-työllä lisätään ikääntyvien hyvinvointia</p> <p>Taiteen ja kulttuurin käyttö ikääntyvien sosiaali- ja terveyspalveluissa lisääntyy</p> <p>Yhdyspinnalle syntyy rakenteita, mikä mahdollistaa poikkialaisen ja monialaisen työn ikääntyvien kulttuurihyvinvointitoiminnan parissa</p> <p>Taide- ja kulttuurialan ammattilaiset ovat pysyvä osa ikääntyvien kanssa työskentelevien ammattilaisten joukkoa</p>	<p>Etsivällä ja ennakoivalla kulttuuri-työllä lisätään ikääntyvien hyvinvointia jonkin verran</p> <p>Taiteen ja kulttuurin käyttö ikääntyvien sosiaali- ja terveyspalveluissa pysyy ennallaan tai lisääntyy hieman</p> <p>Yhdyspinnalle syntyy uusia rakenteita osassa kuntia ja hyvinvointialueita</p> <p>Taide- ja kulttuurialan ammattilaiset ovat osa ikääntyvien kanssa työskentelevien ammattilaisten joukkoa osassa kuntia ja hyvinvointialueita</p>	<p>–</p> <p>Taiteen ja kulttuurin käyttö ikääntyvien sosiaali- ja terveyspalveluissa vähenee tai pysyy ennallaan</p> <p>Yhdyspinnalle ei synny uusia rakenteita ja vanhat hyväksihavaitut toimintamallit unohdetaan</p> <p>Taide- ja kulttuurialan ammattilaiset ovat satunnaisesti osa ikääntyvien kanssa työskentelevien ammattilaisten joukkoa</p>
	<p>► Suomen malli toteutuu ja ikäohjelman vaikuttavuustavoitteet saavutetaan: läkkäät ovat toimintakykyisiä pidempään ja ikääntyvien työikäisten työkyky on parantunut ja työurat ovat pidentyneet ikäihmisten palveluissa</p>	<p>► Suomen malli toteutuu osittain ja ikäohjelman vaikuttavuustavoitteet toteutuvat osittain iäkkäiden toimintakyvyn osalta</p>	<p>► Suomen malli ei toteudu, ikäohjelman vaikutustavoitteet eivät toteudu</p>

Toimintamalleja ja hyviä käytäntöjä suosituksen toteuttamiseen

Toimintamalleja ja hyviä käytäntöjä hyvinvointialueille

Kulttuurikirjaaminen

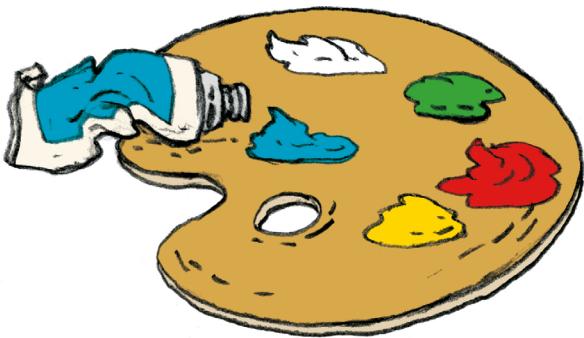
Kulttuurikirjaaminen on osa iäkkäiden henkilöiden palvelusuunnittelua ja -tarpeiden arviointia. Kulttuurikirjaaminen on keino toteuttaa asiakaslähdistä vanhustyötä. Sen avulla pyritään varmistamaan, että palveluiden laatu ja ikääntyneiden kulttuuriset oikeudet toteutuvat. Tätä varten on tärkeää seurata ja arvioida kulttuurista toimintaa ja osallistumista. AILI-verkoston kunnissa ja alueilla toimii kirjaamisen asiantuntijoiden yhteinen Raili-verkosto, jossa kulttuurikirjaamista on kehitetty. (Siponkoski, 2020.) Kirjaaminen toimii kulttuurisen vanhustyön tiedolla johtamisen pohjana. Näin kohdistetaan myös kulttuuritoiminnan resurssit oikein sekä toteutetaan tarvelähtöisiä ja vaikuttavia palveluita.

Lisätietoa kulttuurikirjaamisesta ja sen kehittämisestä:

<https://ailiverkosto.fi/uploads/1/2/9/8/129847645/kulttuurisenvanhusty%C3%B6ntietopohjaarakentamassa.pdf>

Laadukkaat kulttuuripalvelut ikääntyneiden palveluiden sisällä

Kulttuurista vanhustyötä toteutetaan hyvinvointialueilla järjestämällä laadukasta, saavutettavaa ja esteetöntä kulttuuritoimintaa iäkkäiden palveluissa. Kansallisen ikäohjelman kulttuurihyvinvointihankkeissa kehitettyjen toimintamallien avulla saadaan kulttuurihyvinvoinnin ammattilaisten tuottamat sisällöt osaksi ikääntyneiden palveluita. Hankkeiden toimintamallit on kuvattu Innokylään Hyvinvointia kulttuurista ikäihmisille -kokonaisuuteen. Taiteen

Kuvitus Markku Metso

edistämiskeskuksen kulttuurihyvinvoinnin asiantuntijapalveluissa kehitettävä kulttuurihyvinvoinnin välittäjätoiminnan kansalaisopistomalli tuo tulevaisuudessa taiteen ja kulttuurin ammattilaisten palvelut helposti saavutettavaksi myös pienempien kuntien alueella.

Esimerkkejä toimintamalleista:

- Ikäohjelma - Hyvinvointia kulttuurista ikäihmisille -toimintamallit: <https://innokyla.fi/fi/kokonaisuus/ikaohjelma-hyvinvointia-kulttuurista-ikaihmisille>
- Teatterikeskuksen taiteen vapaan kentän toimijoiden IKO-toiminta: <https://www.teatterikeskus.fi/iko>
- Myrskyryhmän osallistava tanssielokuva (MOT). Hyte-arvioitu kulttuurisen vanhustyön toimintamalli: <https://www.taike.fi/fi/blogit/hyva-elama-osallistavan-taidetoiminnan-arviointi>
- Love in a cold climate: Creative ageing in Finland. Kulttuurisen vanhustyön toimintamalleja ja case-esimerkkejä: <https://baringfoundation.org.uk/resource/love-in-a-cold-climate-creative-ageing-in-finland/>
- Tietoa kansalaisopistomallista: <https://www.taike.fi/fi/projektit/kansalaisopisto-kulttuurihyvinvointitoiminnan-valittajana>, <https://innokyla.fi/fi/toimintamalli/kansalaisopisto-kulttuurihyvinvointitoiminnan-valittajana>

Kulttuuriohjaajat ja muut kulttuurialan koulutetut iäkkäiden palveluissa

Kulttuurialan koulutettujen panos toimintakykyä ja osallisuutta tukevien tehtävien toteuttamisessa on tärkeä. Kulttuuriohjaajat, yhteisötaiteilijat ja muut kulttuurikoulutetut ovat kulttuurisen vanhustyön arjen asiantuntijoita. Kulttuuriohjaajat ja muut kulttuurikoulutetut ammattilaiset ikääntyneiden palveluissa tuovat kulttuurin ja taiteen osaamisen luontevaksi osaksi yhteisöä. Kulttuuriohjaajat ovat tärkeä ammattiryhmä kulttuurisen vanhustyön moniammatillisessa yhteistyössä.

Kulttuuriohjaajien voidaan katsoa kuuluvan ikääntyneiden palveluita ohjaavien lakien tarkoittamaan välittömään asiakastyöhön ympärivuorokautisessa palveluasumisessa osallistuvaan henkilöstöön (FINLEX 28.12.2012/980), henkilöstöryhmään 12) viriketoiminnan ohjaajat ja muut vastaavat asiakkaan

sosiaalisen toimintakyvyn ylläpitoon osallistuvat työntekijät. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus pilotoi parhaillaan kulttuurikoulutettujen työpanoksen hyödyntämistä ikääntyneiden palveluissa osana Hyvän työn ohjelmaa (STM, 2023). Kulttuuriohjaajat työskentelevät ikääntyneiden palveluissa ja ovat vastuussa kulttuuri- ja virkistystoiminnan järjestämisestä. Heidän työnsä painottuu kulttuurisen ryhmätoiminnan ohjaamiseen, työn organisointiin ja verkostoitumiseen. (Niskanen, 2019.) Kulttuuriohjaajien työssä tarvitaan taiteen ja kulttuurin asiantuntemusta, koordinoitaitaitoja ja monipuolista menetelmäosaamista.

Lisätietoa ja esimerkkejä:

- Kanerva Kartano: Rohkeus kohdata – yhteisötaiteilija vanhustyössä -kirja: <https://www.taike.fi/julkaisut/rohkeus-kohdata-taiteilija-vanhustyossa>
- Kulttuuri- ja virkistystoiminnan ohjaajat ikääntyneiden sosiaali- ja terveyspalveluissa. AILI-verkoston selvitys: https://ailiverkosto.fi/uploads/1/2/9/8/129847645/raportti_ohjaajat_taitettu_3-2019.pdf

Kulttuurivastaavat

Kulttuurivastaavat ovat ikääntyneiden palveluiden ammattilaisia, jotka vastaavat arjen kulttuurista omassa yksikössään. Kulttuurikoulutetut kulttuuriohjaajat toimivat kulttuurin ja taiteen asiantuntijoina iäkkäiden palveluissa, mutta kulttuurinen vanhustyö on koko henkilöstön läpileikkaava teema. Käytännössä tätä voidaan organisoida kouluttamalla kulttuurivastaaviksi hoitotyössä olevaa henkilöstöä. Kulttuurivastaavat käyttävät kulttuuria ja taidetta osana hoitotyötä sekä tuovat omia kiinnostuksen kohteita mukaan työhön toteuttamaan arjen kulttuuria. Kulttuurivastaava-malli ikääntyneiden palveluissa on käytössä muun muassa osassa Etelä-Pohjanmaan hyvinvointialueen iäkkäiden palveluiden yksiköitä ja se on kirjattu myös kulttuuria koskevaan yhdyspintasopimukseen (Etelä-Pohjanmaan hyvinvointialue 2023).

Esimerkkejä toimintamallista:

- Kulttuurivastaavat Järvilakeuden alueella: <https://www.obotnia.fi/assets/Sidor/1/79/Enemmanhytea-vahemmansotea-Fl.pdf>
- Kulttuurivastaavat Seinäjoella: ikääntyneiden kulttuuritoiminta palveluasumisessa: <https://www.seinajoki.fi/kulttuuri-ja-liikunta/kulttuuri/ikaantuvien-kulttuuri/>

Etäkotihoitoon kulttuuritoiminta

Etäkotihoito ja sen edellyttämä teknologian avulla voidaan tarjota hoidollisen palvelun lisäksi mahdollisuuksia osallisuuteen ja sosiaalisiin kontakteihin. Etäkotihoitoon kulttuuritoimintaa on kehitetty erityisesti AILI-verkoston jäsenkunnissa ja -alueilla. Toiminta on sekä vuorovaikutteisia kulttuurisisältöisiä ryhmiä että yhdensuuntaista kulttuuria ja taidetta sisältäviä lähetyksiä kulttuurin ja taiteen ammattilaisten toteuttamana ja taidelaitoksien tarjontaa. AILI-verkoston toimijoiden kokemusten mukaan osallistuminen kulttuurisisältöiseen ryhmätoimintaan etäyhteyksillä yhdessä muiden ryhmäläisten kanssa synnyttää tunteen yhteydestä ja merkityksellisyydestä. Etäyhteyksien avulla on helppo tarjota alueellisesti kulttuuri- ja taidesisältöjä koko hyvinvointialueella tai kotihoitoon palvelualueilla. Suomessa on kasvava joukko kulttuurin ja taiteen ammattilaisia, joilla on osaamista ja kokemusta etätoiminnan suunnittelusta ja toteutuksesta.

Esimerkkejä etäkotihoitoon kulttuuritoiminnasta ja etäkulttuurisisällöistä:

- Iloa elämään virtuaalisilla kulttuuripalveluilla. Virtaa! -hankkeen loppuraportti. Vaasan kaupunki. https://www.vaasa.fi/uploads/2020/10/e4554ae2-virtaa-monitaidehanke_raportti.pdf
- Ritari, Jaakko: Etämuseopalvelut kotihoitoon asiakkaille Kuvapuhelinpalvelu museokokemuksen alustana https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/501051/Ritari_Jaakko.pdf?sequence=2&isAllowed=y
- Kansantaidetta kulttuuriraiteilla. FINGER-toimintamallin inspiroimat kulttuuriraitit myös virtuaalisesti koettavana. Folk Extreme & Tampereen kaupunki. <https://innokyla.fi/fi/toimintamalli/kansantaidetta-kulttuuriraiteilla>

Kulttuuri ikääntyneiden palveluiden ostopalvelukriteereissä

Kulttuuri läpileikkaa ikääntyneiden palvelut ja saavuttaa asiakkaat parhaiten, kun kulttuuri on sisäänrakennettu osa palveluita, samoin kuten ravitsemus, hygienia ja lääkehoito. Osa alueiden palveluista tuotetaan ostopalveluna ja on tärkeää huomioida kulttuuri myös osana hankintojen laatukriteereitä. Kansallisen ikäohjelman laatusuosituksella ollaan päivittämässä ja lausuntokierroksella laatusuosituksessa kulttuurihyvinvointi on mukana muiden hyvinvointia tukevien elementtien joukossa. Kulttuuritoimintaa käytetään laatukriteerinä jo muutamilla alueilla ikääntyneiden palveluita kilpailutettaessa ja hankittaessa. Ostopalvelua tuottavien toimijoiden on pystyttävä tuottamaan yhtä laadukasta

ja hyvän elämän turvaavaa palvelua kuin julkisen toimijan itse tuottamissa palveluissa.

Toimintamalleja ja hyviä käytäntöjä kuntiin

Etsivä kulttuurinen vanhustyö

Etsivä kulttuurinen vanhustyö on nimensä mukaisesti yhdistelmä etsivää vanhustyötä, etsivää kulttuurityötä ja kulttuurista vanhustyötä. Etsivää kulttuurista vanhustyötä kehittäneet ammattilaiset ovat tunnistanee, että kulttuuri toimii välineenä ja magneettina, joka houkuttelee luokseen uusia ja vaikeasti tavoitettavia kohderyhmiä. Toimintamallin (Selin & Siponkoski, 2023) kohderyhmäksi on määritelty yli 65-vuotiaat, jotka tarvitsevat apua kulttuuripalveluiden saavuttamiseksi ja joiden toimintakyky tai osallisuus on saattanut jo heikentyä. Etsivällä kulttuurisella vanhustyöllä pyritään varmistamaan iäkkäiden laadukas omannäköinen elämä ja kulttuuristen oikeuksien toteutuminen, lisätään osallisuutta ja tuetaan toimintakykyä. Etsivän kulttuurisen vanhustyön toimintamallia on kehitetty sosiaali- ja terveystieteiden rahoituksella osana kansallista ikäohjelmaa ja Taiteen edistämiskeskuksen koordinoimaa IKO – hankekokonaisuutta.

Linkki toimintamalliin:

<https://innokyla.fi/fi/toimintamalli/etsiva-kulttuurinen-vanhustyö>

Ikäystävälliset kulttuuripalvelut

Ikääntyville kohdennetuissa kulttuuripalveluissa pelkkä sisällön laatu ei riitä siihen, että palvelu on laadukasta. Palveluiden tulee olla ikäystävällisiä ja koko palvelupolun tulee olla laadukas, jotta ihmiset löytävät ja pääsevät toiminnan pariin. Saavutettavuus on edellytys kulttuurin hyvinvointivaikutuksille.

Ikäystävällisillä kulttuuripalveluilla tarkoitetaan kulttuuri- ja taidetoimintaa sekä -palveluja, joissa otetaan huomioon erityisesti ikääntyvien tarpeet. Toiminnot ja palvelut ovat helposti saavutettavissa ja esteettömiä, ja niitä tarjotaan aktiivisesti myös niille, joilla on haasteita saavuttaa palveluita. Ikäystävällinen taide ja kulttuuri mahdollistavat osallistumisen, itse tekemisen ja kokemisen kaikenikäisille ilman ikään liittyviä ennakkoluuloja tai aliarvioimista. Ikäystävällisten palveluiden kehittämisessä kuullaan kohderyhmää. Ikäystävällisyys näkyy myös viestinnässä. Palveluiden tuottajat viestivät selkeästi ikääntyvien käyttämissä viestintäkanavissa ja näyttävät eri-ikäiset osana palveluiden markkinointia ja viestintää. (AILLI-verkosto; Kukkonen & Mäkinen 2021.)

Kuvitus Markku Metso

Ikäystävällisissä palveluissa on tärkeää kiinnittää huomiota kohtaamiseen. Ikäinstituutti käyttää mielen hyvinvoinnin edistämisen työkaluna voimavara- ja ratkaisukeskeistä kohtaamista. Vuorovaikutuksessa keskeistä on arvostava kohtaaminen. (Björkqvist ym., 2022.)

Esimerkkejä toiminnasta ja lähestymistavoista:

- Sirkus Magentan Kotisirkus: <https://innokyla.fi/fi/toimintamalli/kotisirkus-sosiaalista-sirkusta-ikaantyneille-television-ja-lahiohjauksen>
- Sairaalaklovnitoimintaa ikäihmisille: <https://innokyla.fi/fi/toimintamalli/sairaalaklovnitoimintaa-ikaihmisille>
- Seinäjoen kaupungin ikääntyvien kulttuurihyvinvointisuunnitelma: <https://www.seinajoki.fi/kulttuuri-ja-liikunta/kulttuuri/ikaantyvien-kulttuuri/>
- Kulttuuria!-kaudiesite. Oulun kaupungin kulttuuritarjontaa ikäihmisille. https://www.kulttuurivalve.fi/tiedostot/Yleiset_kulttuuripalvelut/Kulttuuriaesite2023syksyysaavutettava.pdf
- Voimaantumista vahvistava ohjaus ja ratkaisukeskeinen lähestymistapa. Mielen hyvinvointi iäkkäiden palveluissa. Ikäinstituutti. https://www.ikainstituutti.fi/content/uploads/2022/12/MIELLEN_HYVINVOINTI_OPAS_saavutettava.pdf

Osallistumisen esteiden poistaminen

Ikääntyneiden kulttuuripalveluissa on ikäystävällisyyden lisäksi huomioitava seikat, jotka estävät osallistumasta kulttuuritoimintaan. Osallistumisen esteet on tunnistettava ja niitä tulee ratkoa järjestelmällisesti osana suunnittelua, koordinoimista ja resursoimista.

Ikääntyneiden kulttuuripalveluiden kentällä ja IKO-hankkeissa on tunnustettu saavutettavuuden neljä kulmakiveä, jotka ovat kaveri, kuljetus, kustannukset ja kannustus.

Ikääntyneiden kohdalla, joiden osallisuus on jo heikentynyt, tarvitaan erityisesti sosiaalista tukea, kuten kaveri, kenen kanssa lähteä sekä joku taho, joka kannustaa osallistumaan. Pelkkä viestintä palveluista ei riitä, vaan tarvitaan positiivista kannustusta ja tukea osallistumiseen useammassa vaiheessa. (Selin & Siponkoski, 2023.)

Ikääntyneet, joiden haasteena on heikentynyt toimintakyky, tarvitsevat toisenlaista tukea esimerkiksi palveluiden pariin liikkumiseen. Esteetön palveluliikenne ja erilaiset tukimuodot liikkumiseen madaltavat osallistumisen kynnyksiä. Toimintojen vieminen lähelle kotia tai kotiin ovat joillekin ainut tapa osallistua. Edullinen tai maksuton toiminta sekä taloudellisen tuen toimintamallit, esimerkiksi Kaikukortti tai kulttuuripassi, madaltavat taloudellista kynnyksiä osallistumiseen.

Esimerkkejä avoimista ja maksuttomista kulttuuripalveluista:

- Taideapteekki. Jyväskylän kaupunki.
<https://www.jyvaskyla.fi/kulttuuri/kulttuuripalvelut/ikaihmiset>
- Tietoa saavutettavuudesta, Kaikukortista ja Kulttuuria kaikille -palvelusta:
<https://innokyla.fi/fi/toimintamalli/kulttuurihyvinvointia-ikaihmisille-kaikukortilla>

Kulttuuriluotsitoiminta

Kulttuuriluotsitoiminta on osallisuutta edistävä malli, jossa koulutetut vapaaehtoiset kulttuuriluotsit tarjoavat seuraa ja tukea osallistumiseen. Toiminnan tarkoituksena on tukea hyvinvointia ja edistää osallisuutta kulttuurin ja taiteen parissa. Toiminta perustuu vapaaehtoistoiminnan periaatteisiin ja se on käyttäjälle maksutonta. Toiminnan arvioinnissa on havaittu, että se edistää sekä luotsien että luotsattavien osallisuutta omassa elämässä ja vaikuttamisen prosesseissa. Luotsitoiminnan hyödyt näkyvät ikäihmisten psyykkisessä ja fyysisessä hyvinvoinnissa sekä kokemuksessa yhteiskunnan tasavertaisesta jäsenyydestä. Kulttuuriluotsitoiminta on osa laajempaa osallisuuden edistämisen kokonaisuutta. (Sokra koordinaatio, 2020.) Samantyyppistä toimintaa järjestetään myös muilla nimillä, kuten Kulttuurikaveri.

Kunnille suositellaan hyvinvoinnin edistämistä hyte-kertoimen avulla ja kannustimena toimii kunnille suunnattu hyte-kerroin. Hyte-kertoimen prosessi-indikaattorina käytetään kuntien kulttuuritoiminnassa seuraavaa: Kunta madaltaa kulttuuriin osallistumisen

kynnyksiä. Indikaattorin avulla arvioidaan, onko kunnassa olemassa toimintamallia, joka helpottaa tai tukee kulttuuriin osallistumista. Tämä toiminta voi sisältää kunnan luotsi- tai kaveritoimintaa tai taloudellista tukea tällaisen toiminnan mahdollistamiseksi. (THL b, c.)

Lisätietoa kulttuuriluotsitoiminnasta:

<https://innokyla.fi/fi/toimintamalli/kulttuuriluotsitoiminta-vapaaehtoinen-tukena-kulttuuri-osallistumisessa>

Toimintamalleja ja hyviä käytäntöjä yhdyspinnalle

Moniammatilliset työryhmät ja verkostot

Ikääntyneiden kulttuuripalveluiden toteuttamiseen vaaditaan moniammatillista yhteistyötä valtakunnallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla. Ikääntyneiden kulttuurihyvinvointi on tärkeää huomioida teemana ikääntyneiden palveluita, hyvinvoinnin ja terveyden edistämistä ja kulttuurihyvinvointia käsittelevissä verkostoissa (Taikusydän, 2022).

Paikallisesta ja valtakunnallisesta verkostotyöstä sekä vastuista on mahdollista sopia kulttuuria ja ikääntyneiden kulttuuripalveluita käsittelevissä yhdyspintasopimuksissa. Ikääntyvien kulttuuripalveluiden kannalta keskeisiä verkostoja ovat valtakunnallinen AILI-verkosto, alueelliset Taikusydän-verkostot ja paikalliset kulttuurihyvinvointiin sekä ikääntyneiden kulttuuripalveluihin erikoistuneet verkostot. AILI-verkosto toimii kuntien ja hyvinvointialueiden löyhänä yhteenliittymänä. Taikusydän-verkostot toimivat Taikusydän-yhteispisteen sateenvarjon alla alueellisten toimijoiden kuten maakuntaliittojen koolle- kutsumana. Paikalliset verkostot ovat usein kunta- tai järjestötoimijoiden ylläpitämiä.

Esimerkkejä ja lisätietoja verkostoista:

Valtakunnallinen taso:

- AILI-verkosto: <https://ailiverkosto.fi/index.html>

Alueellinen taso:

- Taikusydän -alueverkostot: <https://taikusydan.turkuamk.fi/alueverkostot/tietoa/>

Paikallinen taso:

- K65 Kulttuurihyvinvointisuunnitelma. Ikääntyvien kulttuurihyvinvoinnin asiantuntijaryhmä: <https://www.seinajoki.fi/kulttuuri-ja-liikunta/kulttuuri/ikaantyvien-kulttuuri/k65-kulttuuri-hyvinvointisuunnitelma/>
- Löytävä vanhustyö Oulussa: <https://www.oulunloytavavanhustyoy.fi/>

Poikkihallinnolliset ja jaetut henkilöresurssit

Kulttuurista vanhustyötä ja kulttuurisia oikeuksia edistävä valtakunnallinen AILLI-verkosto on koko olemassaolonsa ajan toiminut ikääntyneiden palveluiden ja kulttuuripalveluiden yhdyspinnalla. Kuntia verkostossa ovat edustaneet kuntien nimeämät työpärit, joissa on ollut edustaja sekä kulttuurin ja ikääntyneiden palveluiden puolelta. AILLI-verkoston kunnissa on toiminut kulttuurin ja soten jaettuja kulttuurisesta vanhustyötä ja ikäystävällisistä kulttuuripalveluista vastaavia työntekijöitä. Nämä työntekijät kehittävät moniammatillista yhteistyötä ja koordinoivat palveluita. Yhdyspintaa on hyvinvointialueuudistusta valmistellessa tarkasteltu näiden yhteisten henkilöresurssien kautta. Niiden pohjalta on lähdetty rakentamaan kuntien ja hyvinvointialueiden yhteistyötä ikääntyneiden kulttuuripalveluiden järjestämisessä. AILLI-verkoston moniammatillinen toiminta, jaetut työntekijät sekä kulttuurisen vanhustyön toimintamallit ovat herättäneet myös kansainvälistä kiinnostusta (Cutler ym., 2021).

Lisätietoa:

- Shared employees. Love in a cold climate: Creative ageing in Finland – kulttuurisen vanhustyön toimintamalleja ja case-esimerkkejä: <https://baringfoundation.org.uk/resource/love-in-a-cold-climate-creative-ageing-in-finland/>

Kuvitus Markku Metso

Yhdyspintasopimukset ikääntyneiden kulttuuripalveluiden rakenteiden ylläpitämiseksi ja kehittämiseksi

Sopimusyhteistyöllä varmistetaan kunnissa toteutettujen hyväksi havaittujen toimintamallien jatkuminen myös hyvinvointialueuudistuksen jälkeen. Sopimuksilla selkeytetään yhteistyötä, vastuuta ja resurssien jakoa kuntien ja hyvinvointialueiden välillä.

Kulttuurisen vanhustyön sopimusyhteistyötä on tehty esimerkiksi Etelä-Pohjanmaalla, jossa Seinäjoen kaupungin ja hyvinvointialueen välille on luotu osana laajempaa yhdyspintasopimusta kulttuuripalveluita koskeva liite (Etelä-Pohjanmaan hyvinvointialue, 2023).

Sopimuksia on valmistelussa myös muilla alueilla, esimerkiksi AILLI-verkoston toiminta-alueilla. Yhdyspintasopimuksilla voidaan sopia korvauksettomasta yhteistyöstä, jota voivat olla muun muassa verkostotyö ja yhteiset työryhmät toiminnan organisointiin ja seurantaan. Korvauksettoman yhteistyön lisäksi voidaan sopia ostopalveluna toteutettavasta yhteistyöstä, joka mahdollistaa esimerkiksi hyvinvointialueen palveluiden sisälle kohdistuva kulttuuririhyvinvointitoiminnan kustannuksien jakamisen.

Esimerkki sopimusyhteistyöstä:

- Kulttuuripalveluita koskeva yhdyspintasopimuksen liite. Etelä-Pohjanmaan hyvinvointialue ja Seinäjoen kaupunki: <https://hyvaep-julkaisu.tweb.fi/ktwebscr/filesHOW?doctype=3&docid=30028&version=1>

Kulttuuri osana ikääntyvien palveluohjausta, elintapaohjausta ja lähetetoimintaa

Kulttuurin hyvinvointivaikutusten ansiosta kulttuuri on osa hyvinvoinnin ja terveyden edistämistä. Kulttuuri on myös kirjattu osaksi elintapaohjausta (STM, 2022). On tärkeää pitää huolta, että kulttuuri sisältyy yhdyspinnalla myös ikääntyvien asiakkaiden ohjausprosesseihin. Etsivän kulttuurisen vanhustyön toimintamalli kuvaa selkeästi yhdyspinnalla tapahtuvan moniammatillisen työn ja erilaiset roolit sekä asiakkaan palvelupolun. Sen avulla voidaan hahmottaa työnjakoa asiakkaiden ohjaamisessa kulttuuripalveluiden pariin.

Ohjaus- ja lähetetoiminnan kannalta on tärkeää, että asiakkaita kohtaavien ja kulttuuritoiminnasta vastaavien ammattilaisten välille ei synny turhia organisaatioiden välisiä rajoja. Palveluohjauksen onnistumiseksi tietoa ikäystävällisistä kulttuuripalveluista tulee olla ohjausta ja neuvontaa tekevien ammattilaisten saatavilla. Tulevaisuudessa on erityisen tärkeää, että kulttuurihyvinvointitoiminta löytyy kansallista hyte-palvelukonseptia varten kehitettäviltä digitaalisilta alustoilta, joita ikääntyneiden palveluiden ammattilaiset käyttävät.

Hyvinvointia ja terveyttä edistävää ohjausta voidaan toteuttaa tapahtumina, joissa on mukana myös taide ja kulttuuria. Kulttuurisisällöt houkuttelevat paikalle myös kohderyhmiä, joita muuten olisi vaikea tavoittaa. Taide ja kulttuuri voivat olla mukana

ikäntyneille suunnatuissa kunnan tai hyvinvointialueen infotilaisuuksissa, joissa annetaan tietoa palveluista sekä ohjataan asiakkaita tarvittaessa eteenpäin (Selin & Siponkoski, 2023).

Esimerkkejä kulttuurin hyödyntämisestä palvelu- ja elintapaohjauksessa sekä lähetetoiminnassa:

- Kulttuurilähete Tampereella: <https://www.tampere.fi/ajankohtaista/2022/05/30/kulttuurilähetteen-iloa-ja-sisältoa-ikäihmisten-elamaan>
- Kaikukortti-toiminta: <https://innokyla.fi/fi/toimintamalli/kulttuurihyvinvointia-ikäihmisille-kaikukortilla>
- Etsivän kulttuurisen vanhustyön case-esimerkki palveluohjauksesta ja asiakkaan palvelupolusta: <https://taidetutka.fi/2023/etsiva-loytaa-etsijyys-loytajuus-ja-toimijuus-etsivassa-kulttuurisessa-vanhustyossa/>
- Tietoa hyte-palvelukonseptista: <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/suomen-kestavan-kasvun-ohjelma-rrp-/hyvinvointia-ja-terveyden-edistavat-toimintamallit/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-palvelukonsepti>

Yhdyspinnalla työskentelevät kulttuurihyvinvoinnin ammattilaiset hyvinvointialueilla

Ikääntyvien kulttuurihyvinvoinnin edistämiseksi tarvitaan kulttuurihyvinvoinnin asiantuntemusta myös

hyvinvointialueella. ArtsEqual-tutkimushankkeen politiikkasuositus (Koivisto ym., 2020) ehdottaa strategioiden ja organisaatiokehittämisen toimenpiteenä kulttuurikoordinaattorien palkkaamista. Suositus hahmottelee koordinaattorin tehtäviksi toiminnan koordinoinnin sekä sisäisten ja ulkoisten sidosryhmien yhteistyön edistämisen. Koordinaattorilla on myös potentiaalia tunnistaa henkilöstöstä ne, jotka ovat kiinnostuneita kulttuurista ja taiteesta sekä mahdollistaa heidän osaamisensa lisääminen ja käyttö osana työtehtäviä. Kulttuurikoordinaattorit voivat ikääntyneiden kulttuuripalveluiden osalta toimia vastinparina kuntien ikääntyvien kulttuuritoiminnasta vastaaville henkilöille.

Kulttuurihyvinvoinnista vastaavia työntekijöitä on jo palkattu hyvinvointialueilla. Satakuntaan on palkattu vakituinen hyte-koordinaattori, jonka vastuualueena on kulttuurihyvinvointi. Pirkanmaalla yhdyspintapalveluiden hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen alueella työskentelee määräaikainen kulttuurihyvinvoinnille nimetty koordinaattori.

Esimerkkejä kulttuurihyvinvoinnin ammattilaisista hyvinvointialueilla:

- Pirkanmaan hyvinvointialue: <https://www.pirha.fi/yhdyspintapalvelut>
- Satakunnan hyvinvointialue: <https://taikusydan.turkuamk.fi/yleinen/kulttuurihyvinvoinnin-edistaminen-hyvinvointialueella-on-ennaltaehkaisevaa-toimintaa-ja-yhteistyota/>

Loppusanat

Ajatus ikääntyneiden palveluiden Suomen mallista on saanut innoituksen harrastamisen Suomen mallista, mutta se pohjautuu sosiaali- ja terveystalouden rakenteeseen sekä ymmärrykseen ikääntyvistä ihmisistä. IKO-hankekokonaisuuden päämääränä on malli, joka harrastamisen Suomen mallia (OKM) mukailleen voisi tarkoittaa tulevaisuudessa seuraavaa:

Ikääntyneiden kulttuuripalveluiden Suomen malli mahdollistaa jokaiselle ikääntyneelle saavutettavat kulttuuripalvelut elämäntilanteen huomioiden ja varmistaa kestäväällä tavalla hyvän ja arvokkaan ikääntymisen. Ikääntyneiden kulttuuripalveluiden Suomen mallissa yhdistyvät ikääntyvien toimintakyvyn ja osallisuuden tukeminen kulttuurin avulla, olemassa olevien hyvien käytäntöjen ja toimintatapojen koordinoiminen sekä kuntien kulttuuripalveluiden, hyvinvointialueen ja taiteen ammattilaisten yhteistyö yhdyspinnalla. Tavoitteena on Suomen mallin juurtuminen pysyväksi toimintatavaksi kunnissa ja alueilla. Tulevaisuudessa lakiin ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalouksista lisätään toivottavasti säännökset kulttuurisista oikeuksista ja saavutettavasta kulttuuritoiminnasta osana palveluita.

Olen laatinut tätä suositusta Taiteen edistämiskeskukseen erityisasiantuntijana. Ennen IKO-hankkeiden erityisasiantuntijan viransijaisuutta olen työskennellyt asiantuntijaroolissa moniammatillisessa kulttuurissa ja sotea yhdistävässä työssä lähdes vuosikymmenen. Olen työskennellyt Seinäjoen kaupungilla vuodesta 2017 vakituksessa toimessa kulttuuripalveluiden ja ikääntyneiden palveluiden yhteisenä työntekijänä. Ennen Taiken pestiä valmistelin hyvinvointialueen ja kaupungin viranhaltijoiden kanssa Seinäjoen kaupungin ja Etelä-Pohjanmaan hyvinvointialueen välisen kulttuuritoimintaa koskevan yhdyspintasopimuksen liitteen ja siihen liittyvän ostopalvelusopimuksen. Olen saanut tehdä työtä ikääntyneiden kulttuuripalveluiden rakenteissa sekä vasta

muodostuneella yhdyspinnalla kaupungin ja valtion viraston palveluksessa.

Suositus Suomen malliksi on ollut yksi IKO-hankekokonaisuuden päämäärästä. Ennen IKO-hankkeita se on ollut kentän toimijoiden haaveissa jo pitkään. Olen myös itse lukuisia kertoja työurani aikana pyöritellyt aihetta mielessäni. Olen etuoikeutettu, että olen saanut käyttää sekä omaa että kentän asiantuntemusta suosituksen kokoamiseen. Samalla on hahmottunut valtava kehittämistyön määrä, jota aiheen parissa on tehty viime vuosikymmenen aikana. Ilolla voin todeta, että suosituksen tueksi löytyi myös paljon vakuuttavaa tietoa. Nyt osa kehittämistyön tuloksista ja ikääntyneiden kulttuuripalveluiden tietopohjasta on koottu tähän suositukseen.

Suomen malli -suosituksen toimenpiteiden toteuttamisen lisäksi tulevaisuudessa tulee nostaa ikääntyvää väestöä esiin koko kansakunnan voimavarana. Lopuksi lainaan emerita ja lääkintäneuvos Kati Myllymäen ajatusta, jonka hän lausui Taiken Taide vaikuttaa -seminaarissa 2.11.2023. Myllymäki lausui ajatuksen tasolla rinnakkain varhaiskasvatuksen ja ikääntyneiden palvelut sekä kysyi, että voisiko yhteiskunta tarjota varhaiskasvatuksen lisäksi tulevaisuudessa myös myöhäiskasvatusta. Onko meillä joskus olemassa samankaltainen vaikuttava ja tasa-arvoinen järjestelmä kuin varhaiskasvatus, mutta ikääntyville räätälöity ja jossa ikääntyneet itse ovat aktiivisia toimijoita? Suosituksen mukaisella toiminnalla otamme askelia kohti tuota tulevaisuutta.

4.12.2023 Seinäjoella

Erityisasiantuntija (vs.) Satu Kokkonen

*Kulttuurihyvinvoinnin asiantuntijapalvelut,
Taiteen edistämiskeskus*

Lähteet

- Aholainen, M. (2019).** Mitä ikääntyneiden kulttuuripalveluilla tarkoitetaan? : Käsitteiden analyysiä. *Gerontologia*, 33(4), 171-189. <https://doi.org/10.23989/gerontologia.80012>
- AILI-verkosto.** <https://ailiverkosto.fi/index.html>
- AILI-verkosto.** Ikäystävällinen kulttuuri. <https://ailiverkosto.fi/ikaumlystaummlvauumlmlinen-taide-ja-kulttuuri.html>
- Arebladt, P. (2009).** Kestävä pitkäaikainen rakenne työelämän ja kulttuurin yhteistyöperustan luomiseksi.: Case TIL-LT Länsi-Göötanmaalla. 2009. Luova talous ja Kulttuuri innovaatiopolitiikan ytimessä. Opetusministeriön julkaisuja 2009:30 <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/76691>
- Backman, J. Hyssälä, L., Kivelä, A., Norppa, L., Virta, S., Vuolasto, J. (2023).** Kulttuurin ja liikunnan hyvinvointivai-
kutukset osaksi päätöksenteko- ja ohjausjärjestelmää. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja: 2023:16. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-959-2>
- Berthoin Antal, A. & Strauß, A. 2013.** Artistic interventions in organisations: Finding evidence of values-added. Creative Clash Report. Berlin: WZB. https://www.wzb.eu/system/files/docs/dst/wipo/effects_of_artistic_interventions_final_report.pdf
- Björkqvist, T. Virkola, E., Westerholm, S. ja Heimonen, S. (2022)** Mielen hyvinvointi iäkkäiden palveluissa. Ikänsitututti. https://www.ikainstituutti.fi/content/uploads/2022/12/MIELEN_HYVINVOINTI_OPAS_savutettava.pdf
- Cutler, D., Karttunen, R., Räsänen J. (2021).** Love in a cold climate: Creative ageing in Finland. <https://baringfoundation.org.uk/resource/love-in-a-cold-climate-creative-ageing-in-finland/>
- Etelä-Pohjanmaan hyvinvointialue. (2023)** Kulttuuripalveluita koskeva yhdyspintasopimuksen liite. Etelä-Pohjanmaan hyvinvointialue ja Seinäjoen kaupunki. <https://hyvaep-julkaisu.tweb.fi/ktwebscr/files/show?doctype=3&docid=30028&version=1>
- Fancourt, D; Finn, S. (2019)** What is the role of the arts in improving health and well-being? A scoping review. Health evidence Network synthesis report 67. WHO
- Huhtinen-Hilden, L., Puustelli-Pitkänen, A., Strandman, P. & Ala-Nikkola, E. 2017.** Kohti luovaa arkea. Kulttuurin vanhustyö asiakaslähtöisyyden edistäjänä. Tutkimusraportti, Metropolia Ammattikorkeakoulun julkaisusarja. Helsinki: Metropolia Ammattikorkeakoulu.
- Koivisto, T., Lehikoinen, K., Lapiro, P. Lilja-Viherlampi, L., Sallanterä, S. (2020).** Kulttuuri ja taide sairaalassa ja muissa terveyspalveluissa. ArtsEqual policy brief. Taide julkisena palveluna: strategisesti kohti tasa-arvoa-tutkimushanke. Taideyliopisto. https://sites.uniarts.fi/documents/14230/0/artsequal+-toimenpidesuositus+-+2020+-+nro+1+%E2%80%93+2020+08+14_NETTI.pdf/e9eb7dd8-d0e7-2879-2816-b7cf56c9980f?t=1599650585009
- Kukkonen, A. & Mäkinen, M. (2021).** Ikäystävällinen orkesteri. Orkesterien ikääntyneille suunnatun yleisötyön käsikirja. Helsinki: Suomen Sinfoniaorkesterit ry. <https://sinfoniaorkesterit.fi/assets/ikaystavallinen-orkesteri.pdf>
- Lapiro, P. (2019).** Yhteisölläinen taiteilijaresidenssi sosiaali- ja terveysalalla. Menetelmäopas. Taiteen edistämiskeskus, Helsinki. https://storage.googleapis.com/turku-amk/2019/11/taike_residenssiopas_web.pdf?fbclid=IwAR2m5vt9-HLkrR7YmT9IepvrAHXhNWtJobNkGDieS-C5Idb8hn1LvhpJ0ug
- Niskanen, S. (2019)** Kulttuuri- ja virkistystoiminnan ohjaajat ikääntyneiden sosiaali- ja terveyspalveluissa. AILI - Kulttuurisen seniori- ja vanhustyön valtakunnallinen verkosto -hankkeen selvitys. https://ailiverkosto.fi/uploads/1/2/9/8/129847645/raportti_ohjaajat_taitettu_3-2019.pdf
- Norppa, L., Seemer, S. (2023)** Kulttuurihyvinvoinnin yhteistyöryhmä Taiku3 : Yhteenveto toimikaudesta 9.4.2020–15.2.2023. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2023:18 <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-967-7>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM a).** Etsivä nuorisotyö. <https://okm.fi/tyopajat-ja-etsiva-nuorisoty>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM b).** Harrastamisen Suomen malli. <https://okm.fi/tyopajat-ja-etsiva-nuorisoty>
- Rosenlöf, A.-M. & Tähti, T. (toim.) (n.d.)** Kulttuurihyvinvoinnin ABC – Ableismista yleisötyöhön. Taikusydän. Julkaisematon lähde, julkaistaan 2024. Turku: Turun ammattikorkeakoulu.
- Ruokolainen, O., Jakonen, O. Oksanen-Särelä, K. & Lahtinen, E. (2024, tulossa).** Kohti kestäviä ratkaisuja? Ikäihmistien kulttuurihyvinvointi ja taiteilijoiden toimintaedellytykset. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cuporen verkkojulkaisuja.
- Selin, M. & Siponkoski, S. (2023).** Etsivä kulttuurin vanhustyö. Toimintamallin kuvaus ja vinkkejä soveltamiseen. Rovaniemen kaupunki. Tulossa saataville <https://www.taike.fi/fi/projektit/iko-hyvinvointia-kulttuurista-ikaihmisille-hankkeet>
- Siponkoski, S. (2020).** Kulttuurisen vanhustyön tietopohjaa rakentamassa. Rai-järjestelmän hyödyntäminen. Kulttuurisen vanhustyön AILI -verkosto. <https://ailiverkosto.fi/uploads/1/2/9/8/129847645/kulttuurisenvanhusty%C3%B6ntietopohjaarakentamassa.pdf>
- Sokra-koordinaatio. (2020).** Kulttuuriluotsitoiminta – vapaaehtoinen tukena kulttuuriosallistumisessa. Innokylä. <https://innokyla.fi/fi/toimintamalli/kulttuuriluotsitoiminta-vapaaehtoinen-tukena-kulttuuriosallistumisessa>
- Sosiaali- ja terveysministeriö (STM). (2022).** Elintapaohjauksen tarkistuslista. Kansanterveyden neuvottelukunta, Rakenteet ja menetelmät -jaosto/ Elintapaohjauksen työryhmä.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (STM). (2020).** Kansallinen ikäohjelma vuoteen 2030. Tavoitteena ikäkyvykäs Suomi. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2020:31. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-6865-3>
- Sosiaali- ja terveysministeriö (STM). (2023).** STM:n henkilöstön riittävyys -hanke. Tilannekuva. Hyvän työn ohjelma 13.9.2023. https://events.bonniecibusiness.fi/wp-content/uploads/2023/09/Mantyranta_Henkiloston-riittavyys_230913.pdf
- Taikusydän. (2022).** Kulttuurihyvinvointi rakenteissa. <https://taikusydan.turkuamk.fi/tietopankki/kulttuurihyvinvoinnin-lyhytkoulutus/kulttuurihyvinvointi-rakenteissa/>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos THL. (THL a)** Hyte-arviointi. <https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/tieto-ja-toimintamallit/hynte-toimintamallien-arviointi>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos THL. (THL b) THL. Hyte-kerroin. <https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/hyvinvointijohtaminen/hyvinvointijohtaminen-kunnassa/hyte-kerroin-kannustin-kunnille>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos THL. (THL c). Prosessi-indikaattorit: kulttuuri. <https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/hyvinvointijohtaminen/hyvinvointijohtaminen-kunnassa/hyte-kerroin-kannustin-kunnille/prosessi-indikaattorit/kulttuuri>

Turpeinen, I. (2023) Kansallisen ikäohjelman (2021-2023) Hyvinvointia kulttuurista ikäihmisille -IKO-hankkeiden loppuraportointi. Taiteen edistämiskeskus. <https://www.taite.fi/fi/julkaisut/kansallisen-ikaohjelman-2021-2023-hyvinvointia-kulttuurista-ikaihmisille-iko-hankkeiden>

Valtioneuvosto. Sote-uudistus. <https://soteuudistus.fi/etusivu>

Vienamo, E. (2017). Enemmän hyteä, vähemmän sotea. Sote-kuntayhtymä Kaksineuvoinen hyödyntää kulttuurin mahdollisuuksia. Etelä-Pohjanmaan liitto. <https://www.obotnia.fi/assets/Sidor/1/79/Enemmanhytea-vahemman-sotea-Fl.pdf>

Liitteet

Liite 1:

Ikääntyneiden kulttuuripalveluiden järjestämistä ohjaavat lait – poiminnat

Laki	Pykälä/momentti: poiminnat
Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301	<p>3 luku: Sosiaalipalvelut: 11 §: Tuen tarpeet Sosiaalipalveluja on järjestettävä: 4) sosiaalisen syrjäytymisen torjumiseksi ja osallisuuden edistämiseksi;</p> <p>3 luku: Sosiaalipalvelut: 19 § (26.8.2022/790) Tukipalvelut: Tukipalveluilla tarkoitetaan palveluja, joilla luodaan ja ylläpidetään henkilön kodissa sellaisia olosuhteita, että hän voi suoriutua jokapäiväiseen elämään kuuluvista toiminnoista mahdollisimman itsenäisesti, sekä palveluja, joiden avulla henkilö voi saada hyvinvointia tuottavaa sisältöä elämäänsä. Tukipalveluina järjestetään henkilön yksilöllisen tarpeen mukaan: 5) osallisuutta ja sosiaalista kanssakäymistä edistävää tai tukevaa palvelua.</p> <p>21 c § (26.8.2022/790): Ympäri vuorokautisella palveluasumisella tarkoitetaan asumista yhteisöllistä toimintaa tarjoavassa esteettömässä ja turvallisessa hoivakodissa, palvelukodissa tai vastaavassa asumisyksikössä, jossa henkilöllä on hänen tarpeitaan vastaava asunto ja jossa hän saa asumisyksikön henkilöstöltä viipymättä ja vuorokaudenajasta riippumatta hoitoa ja huolenpitoa myös äkilliseen tarpeeseensa. Ympäri vuorokautinen palveluasuminen sisältää henkilön yksilöllisen tarpeen mukaisen vuorokaudenajasta riippumattoman hoidon ja huolenpidon, toimintakykyä ylläpitävän ja edistävän toiminnan, ateriat, vaatehuollon, siivouksen sekä osallisuutta ja sosiaalista kanssakäymistä edistävän toiminnan.</p>
Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista	<p>3 luku: Iäkkään henkilön palvelutarpeet ja niihin vastaaminen 13 § Palvelutarpeisiin vastaamista ohjaavat yleiset periaatteet Hyvinvointialueen on järjestettävä iäkkäälle henkilölle laadukkaita sosiaali- ja terveyspalveluja, jotka ovat hänen tarpeisiinsa nähden oikea-aikaisia ja riittäviä. (8.7.2022/604) Palvelut on toteutettava niin, että ne tukevat iäkkään henkilön hyvinvointia, terveyttä, toimintakykyä, itsenäistä suoriutumista ja osallisuutta. Muun palvelutarpeen ennalta ehkäisemiseksi on kiinnitettävä huomiota erityisesti kuntoutumista edistäviin ja kotiin annettaviin palveluihin. 28.12.2012/980</p> <p>14 § Pitkäaikaisen hoidon ja huolenpidon toteuttamista ohjaavat periaatteet Hyvinvointialueen on toteutettava iäkkään henkilön arvokasta elämää tukeva pitkäaikainen hoito ja huolenpito ensisijaisesti hänen kotiinsa annettavilla ja muilla sosiaali- ja terveydenhuollon avopalveluilla. Palvelut on sovitettava sisällöltään ja määrältään vastaamaan iäkkään henkilön kulloisiakin palvelutarpeita. (28.10.2022/876)</p>
Laki kuntien kulttuuritoiminnasta 166/2019	<p>2 § Lain tavoite... 2) edistää kaikkien väestöryhmien yhdenvertaisia mahdollisuuksia ja osallistumista kulttuuriin, taiteeseen ja sivistykseen; 3) vahvistaa väestön hyvinvointia ja terveyttä sekä osallisuutta ja yhteisöllisyyttä kulttuurin ja taiteen keinoin;</p> <p>3 § Kunnan tehtävät... 6) edistää kulttuuria ja taidetta osana asukkaiden hyvinvointia ja terveyttä, osallisuutta ja yhteisöllisyyttä sekä paikallista ja alueellista elinvoimaa;</p>
Laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä 612/2021	<p>6 §: Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen kunnassa Kunnan on edistettävä asukkaidensa hyvinvointia ja terveyttä. Kunnalla on ensisijainen vastuu hyvinvoinnin ja terveyden edistämisestä siltä osin kuin tämä tehtävä kytkeytyy kunnan muihin lakisääteisiin tehtäviin</p> <p>7 §: Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen hyvinvointialueella Hyvinvointialueen on edistettävä asukkaidensa hyvinvointia ja terveyttä. Hyvinvointialueella on ensisijainen vastuu hyvinvoinnin ja terveyden edistämisestä siltä osin kuin tämä tehtävä kytkeytyy hyvinvointialueen muihin lakisääteisiin tehtäviin.</p>